BAŞKA DİLLERDEN

Aylık Çeviri Dergisi

Bir gerçeği arama ve tartışma kollektifi olan Teorik Forum'un ürünüdür

Sahibi: Attila Aytemur
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Orhan Koçak
Yayın Kurulu: Halil Berktay, Yusuf Işık, Orhan Koçak, Levent Köker, Doğan Şahiner
Koordinatör: Doğan Şahiner
Teknik İşler: Pencere Yayınları
Yönetim Yeri: İstiklal Cad. 459/3 beyoğlu/İstanbul
Yazışma ve Abone Servisi: Salkımsöğüt Sok. 2/4 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 513 27 17

SAYI: 2

Aralık 1991

Bu Sayıda

Bernard Poulet, "Su, Orta Doğu'daki Son Saatli Bomba" (*L'Evenement du Jeudi*, 31. 10-6. 11.1991) –s. 2

Charles Krauthammer, "Diktatörleri Seven Adam" (*Time*, 14.10.1991)–s. 4

"Norman Mailer ile Röportaj : Yumrukları Her Zamankinden Sert Konuşuyor" (*Time*, 14.10.1991) –s. 5

Jonathan Steele, "Yeni Bir Paranoyanın Tohumları" (*Guardian Weekly*, 3.11.1991)–s. 7

Jonathan Steele, "Rus Parlamenterler Yeltsin'i Kuvvet Kullandığı İçin Kınadılar" (*Guardian Weekly*, 17.11.1991)–s. 10

"Markus Wolf ile Röportaj Bir Baş Casusun Öyküsü" (*Time*, 11.11.1991)–s. 11

Colman McCarthy, "Nobel Ekonomi Ödülü Zırvalığı" (*Washington Post/Guardian Weekly*, 10.11.1991) –s. 13

"Bernard-Henri Lévy ile Jean Lacouture tartışıyor Ve Yüzyılımız Entelektüelleri Yarattı 1" (*Le Nouvel Observateur*, 14-20 Mart 1991)–s.15

Anne Tristan, "Fransa, Paris'teki 'Gizli' Katliamı Artık Kabulleniyor" (*Le Monde/Guardian Weekly*, 3.11.1991)–s. 17

Etienne Balibar, "Günümüz Avrupasında Irkçılık ve Politika" (*New Left Review*, Mart-Nisan 1991) –s. 20

İkinci Sayıyı Sunarken

Geliştirmeye söz verdiğimiz "kulüp" anlayışı içinde, bundan böyle her sayı bu köşede okuyucularımıza *yaptıklarımızı*, *yapamadıklarımızı* ve *yapacaklarımızı* anlatacağız.

Yaptıklarımız Projeyi ilk formüle edişimizden topu topu bir ay sonra, çıkmayı başardık, bir kere. Başlangıçtan itibaren tamamen kendi yağıyla kavrulan, taş üstüne taş koyarak ilerleyen, yeni tip bir yayıncılık deneyine ihtiyacımız vardı. Bu oldu. Her ay asgari 25-30 yeni abone geldiği takdirde ise, bu dergiyi hiçbir aksama olmadan yaşatacak durumdayız.

Yapamadıklarımız : Herşeyden önce, bu sayıyı Aralık başı değil de ortası gibi hayli geç bir tarihte size ulaştırıyor olmaktan doğrusu utanıyoruz. İlk (Deneme) sayımızı da 10 Kasım'da çıkarmış olmamız, mazeret değil bizce. Esas sorun şu : Tam oturtamadığımız çeviri-redaksiyon-dizgi sürecinde, belirli noktalarda tıkanma ve yığılma meydana geliyor. Bunun ardında ise, henüz yeterince geniş bir çevirmenler havuzundan kişi başına her ay en az bir çeviri akışının sağlanamaması yatmakta. Sözkonusu akışı belirli bir nicelik düzeyinde garantilediğimizde, her ay sunduğumuz paketin nitel bileşimi üzerinde daha titiz biçimde durabileceğiz. Deneme sayımıza, siyasal güncelliğin fazla ağır bastığı, kültür-sanat boyutunun ise ihmal edildiği yönünde bazı eleştiriler geldi. Ayrıca, *Guardian Weekly*, *Time* ve *New Left Review*'nun fazla sınırlı bir baz oluşturduğu belirtildi. Bunlara hak veri-

yoruz. Dergiyi fazla kısa bulanlar, bir forma büyümesini isteyenler de oldu. Bunlara o kadar hak veremiyoruz, çünkü duyuru mektubumuzda da açıkladığımız gibi, maliyet hesaplarımız ancak 500 aboneyi bulduğumuzda (a) halen bu dergiye emeklerini tamamen gönüllü olarak katan (hatta üste para verip abone olan) çevirmenlerimize ücret ödemeye başlamamıza; (b) 48 sayfaya çıkmayı düşünmemize olanak tanıyor.

Yapacaklarımız 500 aboneye ulaşmak için, tanıtım çabalarımızda ikinci bir hamle gerekli. Bunu 3. sayımızın çıkışıyla birlikte ele alacağız. Ayrıca, gelirimizi yayın ilanlarıyla takviye etmeye çalışacağız - okuyucusu bu kadar saf biçimde kitap müşterisinden oluşan bir dergiye verilecek yayınevi ilanlarının, doğrusu tam hedefine ulaşacağını sanıyoruz. *Başka Dillerden*'de (bu açıklamalar hariç) hiçbir şekilde telif yazı yer almamasını; hatta okuyucuya şu ya da bu yazının bağlamı konusunda bile herhangi bir "yönlendirme" yapılmamasını, en başta kararlaştırmıştık. Ancak farkediyoruz ki bu, sizlerden yazılı görüş ve eleştiri almamızı da engelliyor ya da engelleyebilir. Onun için her sayı, doğrudan doğruya dergimizin içeriğine (bileşimine; çevirilerin niteliğine; beğendiğiniz ya da beğenmediğiniz yazılara; eksik ya da fazla bulduklarınıza) ilişkin, 15 satırı geçmeyen mektuplarınızı, ayrı bir sayfa halinde yayınlayacağız.

Yayın Kurulu

Su, Orta Doğu'daki Son Saatli Bomba

Bernard Poulet

Orta Doğu'ya ilişkin tüm stratejik tartışmaların perde arkasında, hiç kimsenin yüksek sesle sözünü etmek istemediği bir konu var. Çorak topraklarda hesapsız kullanılan su, artık ihtiyacı karşılamamaya başladı. Daha da kötüsü, Ürdün ile İsrail'in yüzyılın sonuna kadarki su ihtiyaçları, kaynaklarının hayli üstünde olacak. Son birkaç yıldır kaçınılmaz olarak kuraklığa doğru gidiliyor; zira İsrail'in su kullanımı şimdiden doğal su yenilenme hızının yüzde 15 üzerinde. Tüm ideolojik söylemlerin, milliyetçi ya da dinci deklarasyonların ötesinde bu olgu, çok somut olarak bütün tavırları aşıyor: Artık herkese yetecek kadar su yok. İsrail daha şimdiden ihtiyacının yüzde 40'ını Batı Şeria'dan karşılıyor ve belki de, Newsweek dergisinin de belirttiği gibi, toprağa karşı barış pazarlığı yapmak için çok geç, artık.

Bu karamsarlığın pek çok nedeni var. İsrail'in su konusunda Golan'a ve işgal altındaki topraklara bağımlı olmasıyla başlayabiliriz. Kudüs'teki en yumuşak "güvercinler" bile şunu kabul etmek zorundalar: Bugünkü hali ile İsrail, işgal ettiği toprakların suyu olmadan varlığını sürdüremez. Dolayısıyla da kimse, bağımsızlık tanımayı ciddi olarak göze alamıyor. Tel Aviv susuz kalacak; tarım alanları kuruyacak; hatta kimi sanayiler olumsuz yönde etkilenecek. Tüm İsrail hükümetleri bunu uzun süredir biliyor. 1987 savaşından beri su, Batı Şeria'daki Filistinlilere kısıtlı olarak veriliyor.

Su Olmadan Toprağı Nasıl Sürmeli?

1967 yılından beri Batı Şeria'nın su sistemi tamamen İsrail'inkine eklemlendi. Araştırmacı Miriam Lowy'nin tahminine göre, İsrail devletinin su ikmali o denli işgal altındaki topraklara bağlı ki, bu sorun barışın önündeki en büyük engel durumunda.

Bu topraklarda oturan Filistinlilerin su tüketimini kısmak için yapılmadık şey kalmadı: Kazılacak her yeni kuyu için izin almak gerekiyor ve 1967 Temmuzundan beri hiçbir köy tarımsal sulama için bu izni alamadı; aynı şekile, bir İsrail sondajı yakınında bulunan hiçbir kuyunun tamiri için de izin verilmedi. İsrail'in su işleri yetkilisi Meir ben Meir, "Bahçelerimizi sulamaktan, Filistinliler yeniden ekim yapabilsinler diye vazgeçecek değiliz" diyor. Gene aynı yetkiliye göre, "su sorunu tam bir saatli bomba."

Bu şekilde Filistinliler, toprakla uğraşmaktan vazgeçirilmeye çalışılıyor. Meyve ağacı dikmek için dahi özel izin gerekli. Bu yüzden, artan sayıda Filistinli toprağı terkederek gittikçe şişen kentli işsizler ordusuna katılıyor.

İşgal altındaki topraklarda yerleşen İsrailliler ise gerçekten kollanıyorlar. Ne açabi-

Fransa'da yayınlanan haftalık *L'Evenement du Jeudi* dergisinden (31 Ekim–6 Kasım 1991) çeviren: Soli Özel

lecekleri kuyu sayısı sınırlanıyor, ne de bu kuyuların derinliği (bir Filistin sondajı 100 metreyi geçemezken, Batı Şeria'daki Musevi yerleşim merkezlerinde 300-350 metre derinliğe kadar inilebiliyor). İşgal altındaki topraklara yerleşen Musevilerin ortalama su tüketimi Filistinlilerden dört-beş kat daha fazla. BM Mülteciler Yüksek Komisyonundan Jeffrey Dillman'ın verdiği rakamlara göre, bir İsrailli yılda 375 metreküp su kullanırken, bir Filistinli 150 metreküp, işgal altındaki topraklara yerleşen bir Musevi ise 640 ile 1480 metreküp arası su kullanıyor. Bu sonuncular, kullandıkları su için Filistinlilere göre ortalama 6 kat daha az para ödüyorlar, zira kullandıkları su devlet tarafından sübvanse ediliyor.

Sonuçta, bütün bu olup bitenler, 1967 savaşından beri süregelen işgal altındaki toprakların kolonileştirilmesi politikasının uzantıları. Başlangıçta sadece sınırları tam belirlemek, işgal edilmiş bölgeleri çevrelemek gibi savunmaya yönelik tasarımlarla kurulan yerleşimler, İsrail sağının seçim zaferinden sonra, "Büyük İsrail" ideolojisinin en büyük dayanakları oldular.

1977'den beri, savunma amaçlı kolonilerin yerlerini iskan merkezlerine bırakmaları ile, geri dönülmesi zor bir fiili durum ortaya çıktı: Batı Şeria topraklarının % 50'si, doğrudan sivil ya da askeri İsrail kontrolü altında. İki yıl öncesine kadar Batı Şeria topraklarına yerleşen Musevilerin sayısı ancak 60.000'i bulurken, bu sayı bugün 100.000'e ulaştı. Önümüzdeki iki yıl içinde ise 150.000'e çıkması bekleniyor. Arap ve Yahudi köyleri artık öylesine iç içe ki, bu iki halk arasında klasik anlamda bir sınır olabileceğini düşünmek, bir kuruntudan öteye gidemez.

Daha genel olarak, 120.000'i Doğu Kudüs'te olmak üzere 200 yerleşim bölgesinde toplam 250.000 dolayında İsrailli kolonist yaşıyor. Kendilerini bulundukları yerlerden uzaklaştırmaya yönelik her çabaya silahla karşı koyacaklarını beyan etmiş bulunan birkaç bin Gus Emunim (İnanç Bloğu) fanatiği dışında kalanlar, ekonomik nedenlerle buralara yerleşmişler. Bunlar, devletten birçok konuda yardım gördükleri gibi, İsrail sınırları içindeki yerlere göre iki-üç kat daha ucuza ev sahibi olabiliyorlar.

Sovyetlerden gelen yüzbinlerce yeni göçmen bu eğilimleri güçlendirirken, su sorununu da derinleştiriyor. Arap nüfusun artışına eklenen bu Yahudi nüfus artışı, su kaynaklarının yetersizliğini iyice ortaya çıkarıyor. Daha da kötü olan, sondajların gittikçe daha derine inmesi sonucu yeraltı sularının yataklarının alçalması ve deniz sularının bunlara karışması tehlikesinin belirmesi. Su zaten kısıtlı iken, onu harcıalem yöntemlerle aramaya kalkmak, yok olmasını çabuklaştırıyor.

Garip bir şekilde, bölge ile ilgili umut kırıntıları da, bu öngörülebilir felaketler yığınının içinden çıkarılabilir. Hiç şüphe yok ki İsrail, Alain Dieckhoff'un yazmış olduğu gibi, "çok kesin olarak, su kaynaklarının yönetiminin özerk bir Filistin yönetimine geçmesine karşı koyacağını belirtmiş bulunuyor. Zira böyle bir idarenin Batı Şeria tepelerinde on kuyu açmaya karar vermesi, İsrail'in su ikmainde vahim bir azalma olmasıyla eş anlamlıdır." FKÖ, bu mevcut durumda katmerli bir "siyonist" oyunu görmekte. İsrailli sağcılar ise gene bu durumda kendi fanatizmlerini destekleyecek öğeler buluyorlar. "Büyük İsrail" projesi artık sadece bir ideolojik gereklilik değil yaşamsal bir gerekliliktir, iddiasındalar. Ancak silaha dayalı bir barış ortamında İsrail işgal altındaki bölgelerde kontrolu elden bırakamazsa, gerçek barış koşularında da ne Batı Şeria, ne Golan, ne de Güney Lübnan, susuzluğunu söndürmeye yetmeyecek. İsrail mutlaka yeni su kaynakları bulmak zorunda.

Tabii, bu arada Ürdün'ün de Ürdün nehri kıyısında susuz kalmayı kabul edemeyeceğini düşünmek lazım. Kral Hüseyin daha yeni, "Savaşmak için bir tek neden görüyorum, o da sudur" dedi. Bölgenin nüfusunun yılda % 3'lük bir hızla artıyor olması karşısında, gerçekten bir saatli bomba durumu söz konusu . Nil nehrinin armağanı olan Mısır bile, çok yakında sihirli Nil'inin kendisine yetmediğini görecek. Kendi kendine şu sırada ancak yeten Mısır'ın 54 milyonluk nüfusu, 2000 yılında 74 milyonu bulacak.

Barış Boru Hattı

İnsanlar genellikle en saçma ya da en gaddar çözümleri seçerler. Bunu Orta Doğu'da defalarca kanıtladılar. Ancak buradaki halkların hızla kuruttukları bir kuyunun başında birbirlerini boğazlamaya devam etmeleri, hele hele birlikte hareket etmeleri halinde bazı çözümlerin bulunabileceği de düşünüldüğünde, imkânsız gibi geliyor.

İsrail'in mutlaka gelişim modelini değiştirmesi, hatta suya doymayan tarımının bir kısmını terk etmesi gerekiyor. Bölgeye entegre olabilmesinin yegâne yolu, bu.

Bölgenin gerçek su kıralı Türkiye, tüm bölge ülkelerine, su taşıyacak bir "barış boru hattı" yapmayı teklif etti. İsrail'in eski başbakanı Şimon Peres, Moskova'da, İsrail-Mısır sınırına kurulabilecek ve deniz suyu-

nu tuzundan arındıracak bir nükleer tesis konusunu tartıştı. Görülüyor ki sorunu çözmede eksik olan, fikirler değil; güven ve mantık.

Bu yüzyılın başında, İsrail sağının kurucusu ve "Büyük İsrail" fikrinin havarisi Zelev Jabotinski, "ılımlı Araplarla hak eşitliği ve milli hakların halklarca tayini meselelerinin, ancak çatlaksız çelik bir duvarın oluşturulmasından sonra mümkün olacağını" söylemişti. Jabotinski haklı çıktı. Süngülerle örülen bu çelik duvar, sonunda İsrail'in Arap komşularını müzakerelere ikna etti. Ancak, duvar paslanabilir de. Duvarına Jabotinski'nin resmini asmış olan İtzhak Şamir, bu gerçeği biliyor mu acaba?

Diktatörleri Seven Adam

Charles Krauthammer

Boris Yeltsin'in Sovyetler'deki Ağustos darbesine hayatı pahasına karşı koymasından ancak birkaç gün sonra, isimsiz Beyaz Saray kaynakları kendisi hakkında saygısız ve aşağılayıcı sözler sızdırıyorlardı. Daha bir hafta önce aynı adam sadece ülkesini değil, tüm hesaplarını Gorbaçov'a göre yapmış olan Bush'un dış politikasını da kurtarmışken, Washington hemen kendisine hakarete başlıyordu.

Doğal olarak Beyaz Saray, birkaç gün sonra bu sözlerini geri aldı. Ancak olan olmuştu ve bu, ilk de değildi. Bundan iki yıl önce Beyaz Saray gene Yeltsin'e yüklenmiş, onu ciddiye alınamayacak bir demagog diye niteleyip ABD Başkanının ilgisine layık bulmamıştı.

Bu tavır Beyaz Saray'ın Stalinci darbecileri desteklediği anlamına gelmiyor (her ne kadar Başkanın darbeye ilk tepkisi Margaret Thatcher'in "çekingen" diyebileceği türden idiyse de, bu böyle). Ancak Amerikan yönetiminin Moskova'daki adamı, hiç şüphesiz Yeltsin değil Gorbaçov.

Time dergisindeki (14 Ekim 1991) bir yorumdan çeviren: Soli Özel. Charles Krauthammer, Reagan döneminde açılan yeni Soğuk Savaşın başlangıçtaki en etkili ideolog ve yazarlarındandı.

Gorbaçov'a saygı duymak lazım. Tarih onu ikinci Rus devrimini başlattığı için kutsayacak. Ancak Beyaz Saray'ın kendisini tercih edişi, tarihsel niteliklerinden değil, kişisel özelliklerinden dolayı: Gorbi, birleşik bir Sovyet devletinin biraz diktatör de olsa kibar, ölçülebilir önderi durumunda. Yeltsin ise yepyeni bir siyasal organizmanın: Rusya'nın kaba, aceleci, populist önderi; tam fincancı katırlarını ürkütecek türden bir demokrat.

Bugünkü yönetim güçü adamları ve diktatörleri tercih eden bir yönetim. Bu çok yeni bir olgu değil; fakat hiç değilse geçmişte Beyaz Saray, Markos ya da Somoza gibi adamları anti-komünizm adına desteklerdi. Şimdiki tutumun mazereti ne ki? Bush'un en sevdiği diktatörlerden biri, bütün meziyeti coşkulu Amerikan hayranı demokrasi güçlerini ezmek olan komünist Deng Şiaoping. Tiananmen alanındaki katliam dahi Bush'un Deng'e olan saygısını azaltmamışa benzer. Yatıştırmacı politikasına Amerika içinde gösterilen güçlü muhalefet, kendisini yalnızca biraz daha dikkatli olmaya itti.

Dünyanın demokrasi ile yönetilemeyecek kadar ilkel bölgelerinde özellikle de "istikrar" sağladıkları gerekçesiyle diktatörlerin tercih edilmesinin fütursuz örneği ise, Saddam Hüseyin. Zira Saddam'ı kurtaran, Bush'tur. Körfez savaşının bitiminde, Şiilerin güneyde, Kürtlerin de kuzeyde isyan ettikleri kritik birkaç gün süresince Saddam'ın iktidarı pamuk ipliğine bağlıydı. ABD yönetimi pekâlâ da dengeyi Saddam aleyhine bozabilirdi; fakat bunu yapmamayı tercih etti. Bunun yerine, Irak'ın birliği ve istikrarı adına işe karışmamayı, tehditlerini kesmeyi ve hava kuvvetlerini geri çekmeyi yeğledi. Doğru: Aslında Bush'un gönlünden, birçok kez de açıkça belirttiği gibi, bir başka Baas'lının Saddam'ın kafasına bir kurşun sıkması geçiyor. İlk tercihi, Saddamcılığın Saddam'sız devam etmesi. Ancak ikinci tercihi, Saddam'lı da olsa Saddamcılığın devamı.

Körfez savaşından birkaç ay sonra, Amerikan Dışişleri Bakanı Baker, iç savaş arifesindeki Yugoslavya'ya gittiğinde, ilgili herkese Amerika'nın Sırp komünistlerinin kontrolündeki üniter bir Yugoslavya'yı tercih ettiği intibaını verdi. Ancak Sırpların denetimindeki ordu, üniter devleti yeniden tesis etmek için tankları ve uçakları devreye sokmaya kalkışınca, bu pozisyondan geri dönüldü.

Her seferinde yanlış ata oynanmış. Her seferinde düzen, istikrar, diktatörlük ve merkezi idare, bağımsızlık ve demokrasi ile

gelebilecek kargaşa ve belirsizliğe yeğ tutulmuş. Neden? Birçok durumda, sadece [geçmişe, varolana] aşinalıktan. Bush Deng'i, Çin'de Amerikan temsilcisi olduğu günlerden beri tanıyor. Gorbaçov ile ise yumuşak bir ilişkisi var. Bir bakıma Saddam'ı da iyi tanıdığını sanıyordu; bu yüzden, tanıdığı bir iblisi tanımadığı bir Şii ya da Kürt devrimciye tercih etti. İşin içinde biraz züppelik de var tabii. Bush, duayeni olduğu dünya liderleri kulübünde kendini rahat hissediyor. Şöhret sahibi adamları yeni yetmelere tercih ediyor. Varolan liderler silah kullanmaya çok düşkün olabilirler; ancak çatal-bıçak tutmayı da biliyorlar ya!

Bunun ötesinde bir de tembellik faktörü var. Tek Yugoslavya, tek Sovyetler Birliği ya da baskıcı ve üniter bir Çin ile uğraşmak, parçalanmış ülkeler ve sayısız cumhuriyetlerle uğraşmaktan daha kolay.

Ancak ABD yönetiminin diktatörlükleri tercih etmesinin asıl nedeni daha derinlerde. Bush'a göre, Yeni Dünya Düzeninin en merkezi öğesi, Düzen. Bunu sağlamada ise imparatorluklar, yeni yetme demokrasilerden daha ehil görülüyorlar. (Örneğin, ingilizler öncesi ve sonrasında Hindistan'ı düşünün.) Diktatörlerin de, demokratlardan daha ehil olduğu kabul ediliyor.

Bu, ancak kısa vade için geçerli olan bir görüş. İşte bu yüzdendir ki Bush'un siyaseti, kendi değerler sistemine göre dahi başarısızdır. Bu görüş, basiretsiz bir kısa vadeli düzenin formülüdür. Sonuçta Körfez, Saddam'ın ve Baas'ın varlığıyla, istikrarlı bir bölge midir? yoksa bu yapay zorbayı ortadan kaldırıp Irak'ın kendi doğal ve temsili etnik gelişmesine imkan sağlamak mı, daha iyi bir seçenekti?

Çin'deki yeni komünist muhafazakârlık, daha istikrarlı bir geleceğin habercisi midir, yoksa sadece komünizm sonrası kargaşayı geciktiren ve ağırlaştıracak olan bir etken midir? Bu sorunun cevabının Sovyetler Birliği için ne olduğunu gördük. Daha esnek, konfederal bir yapıya geçiş, merkeziyetçiliğin gereğinden topu topu birkaç yıl fazla sürmesi yüzünden, imkansız denecek ölçüde zorlaştı. (Örneğin Ukrayna, birkaç yıl önce memnuniyetle kabul edeceği sınırlı egemenliği, bugün kabul etmemektedir.) Yugoslavya politikası ise öylesine basiretsizdi ki, ömrü Sovyetler'deki darbeden ancak birkaç gün daha uzun oldu.

Bu yönetim Almanya'nın birleşmesi gibi bazı dış politika konularında doğru tespitlerde bulunurken, Körfez krizi gibi diğer bazı dış politika konularında da cesur davranmayı bildi. Ancak genel dış politikasındaki beceri abartıldı. aslında bu yönetim, Amerikan tarihinin en şanslı yönetimi: Sovyet İmparatorluğu'na karşı verilen 40 yıllık mücadelenin sonunda imparatorluk dağıldığı gün işbaşında olduğu için.

Çöküşü yönlendirebilecek politikaları geliştirmeye geldiğinde ise, yönetimin büyük bir handikapı var. Çağımız devrim çağı; Bush ise devrimcileri pek sevmiyor.

Yumrukları Her Zamankinden Sert Konuşuyor

Norman Mailer, Amerika, siyasal doğruluk ve ölümden sonra yeniden canlanma konularındaki fikirlerini dile getiriyor. Soruları soran: Bonnie Angelo.

Soru: Sizce George Bush bir *Wimp* mi? [Yumuşak", efemine biri]

Cevap: Onun bir *wimp* olduğunu düşünmüyorum. Onun büyük sermayesi, bir *wimp* olarak algılanmak. Kamusal bir kişilik için, kamunun onu yanlış algılaması, hep bir güç kaynağı olagelmiştir. İnsanlar, bir adamla veya bir kadınla pazarlık etmeye bir yanış algıyla geldiklerinde, refeksleri, orada karşılarına çıkan gerçekliğe hazır olmaz.

George Bush, çok açıkgöz, dayanıklı ve benmerkezci bir siyasal kişiliktir. Herhangi bir felsefe dersinden sınıf geçmekte büyük zorluk çekerdi. Biraz Maggie Thatcher gibidir; ancak onun kalıbında değildir (hayatımda hazzetmediğim politikacılardan en kişiliklisi Thatcher'dir; ona denk tek kişi de Gorbaçov'dur). Thatcher gibi Bush da herhangi bir anda inanması gerekli olan şeye inanır. Hiçbir felsefesi yoktur.

Soru: Bush hakkında bunları söylüyorsunuz ama, onun kamuoyundan yüzde 68 oranında destek görmesini nasıl açıklıyorsunuz?

Time dergisindeki (14 Ekim 1991) bir röportajdan çeviren: Ahmet Doğukan

Cevap: Bunun nedeni, tarihin bu noktasında bu milletin ruhsal güvenliğinin, dayak yemiş kadının ruhsal güvenliğini andırmasıdır. Ülke olarak çok fazla şokun içinden geçtik.

Üç suikast gördük: J.F.K, Martin Luther King, Bobby Kennedy. Berbat bir savaş yaşadık: Vietnam. Watergate'imiz oldu. Fareli Köyün Kavalcısı ile sekiz yıl beraberdik; bize her şeyin yolunda olduğunu ve kaygılanmamamızı söyledi.

Ve şimdi bir depresyonla karşı karşıyayız. Millet olarak, gerçeklerle yüzleşmek istemiyoruz. Kötü muamele görmüş bir kadın gibi, bir parça güvenlik, bir parça huzur ve sessizlik arıyoruz. Bu nedenle, bu noktada çoğu kişi için Başkanın iyi ve hoş bir kişi olduğuna inanmak ulusal çıkara uygun sayılır. Belki de öyle biridir; ama bunun bu işle hiç ilgisi yoktur. Çünkü hoş insanlar da en az kötü insanlar kadar problem çözmeyi beceremiyebilirler. Hatta daha da beceriksiz olabilirler.

Soru: Bu yakınlarda ABD'nin faşizme doğru kaymakta olabileceği uyarısını yaptınız. Bugünkü hükümette herhangi bir baskıcılık izi görüyor musunuz?

Cevap: ben totalitarizm demeyi tercih ederim. Hiçbir zaman kahverengi gömlekliler, kaz adımları veya buna benzer başka şeyleri içeren türden ucuz bir faşizmimiz olabileceğini düşünmedim. Bunun için fazla Amerikalıyız. Bunu komik, anlamsız buluruz.

Ama baskıcılık eğilimi hep var. Ve bunu bir demokrat hükümetinde de bulursunuz. Bildiğiniz gibi, "doğru düşünen" insanlar hep bizimledir. Ancak ekonomiyle beraber ilerleyebildiğimiz sürece, her şey yolundadır. Sorun şu ki, eğer bir iflas, çöküş yaşanırsa, işte o zaman nelerin olabileceği konusunda hiç de iyimser değilim.

Tutun ki, gettolarda ayaklanmalar olsun. Sarsıntı o kadar muazzam olabilir ki, insanlar bir sıkıyönetime ihtiyacımız var, demeye başlar. O zaman kamplar çıkabilir ortaya. O zaman belli bir miktar konuşma özgürlüğü lüks sayılabilir; bu da baskının başlangıcı olur. Umarım, böyle karanlık bir ortamdan sağsalim geçmeyi beceririz.

Soru: İkinci Dünya Savaşından sonra Yeni Sol'un bir köşetaşıydınız; ama şimdi kendinizi bir sol muhafazakâr olarak adlandırıyorsunuz.

Cevap: Sol muhafazakârlık fikrini seviyorum, çünkü insanı gündelik politik teraneden kurtarıyor. Bunun içinde boğuluyoruz. Sağın hastalıklarından biri, kendini haklı görmektir. Amerika'nın en derin politik hastalığı, kendini hep haklı gören bir millet olmasıdır.

Solun hastalıklarından biri ise politik erdemliliktir. Çok uzun bir süre iktidardan yoksun kalırsanız, kendi fikirlerinizin ne kadar önemli olduğu konusunda gitgide daha kötü bir saplantı peydahlarsınız.

Soru: Amerikan romanının geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap: Toplumun büyük itici güçleri ivedi tüketici tatminine yöneldiği için, romancılar da şairler gibi özel yaratıklar olarak görülür hale gelebilirler. Gerçekten emekliye ayrılmış olabiliriz. Umarım öyle değildir; ama ölen ya da yokolma tehlikesi altında olan bir tür olabiliriz.

Soru: O neden öyle?

Cevap: Televizyon. Dokuz çocuğum var. Televizyonun onlara neler yaptığını gördüm ve bunu durduracak gücüm yok. Durmadan onu seyrediyorlar. onların kültürü, televizyon.

Soru: Kadın hareketi kesinlikle liberal politika ile yakından ilişkili. Ama siz feministlerle uzun süren bir kavga içinde oldunuz.

Cevap: Şey, onlar benimle uzun süren bir kavga içinde oldular, diyelim. Yazdığım bir kitapta (*Seks Mahkûmu*) biyolojinin kadınlar için bir yarı-kader olduğunu ifade ettim. Freud, biyolojinin bir kader olduğunu söyledi. Ama Freud'un bu tanımını tamamen bir kenara atarlarsa, kesinlikle yaşamsal olan bir şeyle temaslarını yitirmiş oluyorlar. Kadınlar kendilerini özgürleştirdikçe, bir yük taşıdıklarını görmelidirler. Tıpkı erkeklerin de başka yükler taşıdıkları gibi.

Soru: Bu çatışmalardan bu yana geçen yıllarda, görüşlerinizi değiştirdiniz mi?

Cevap: O zamanlar birçok önyargım vardı; şimdi artık bunlar mevcut değil. Kadın hareketinde hâlâ nefret ettiğim şey, erkeklerin kendisini saymasında ısrar etmesi. Diz çöküp, beni bağışlayın, *mea culpa* (suçluyum), demekten hoşlanmıyorum. Artık kadınların belli bir güç ve saygınlığa eriştikleri kanısındayım: tarih boyunca yapageldiğimiz her budalalık, günah ve yanlış

hükümde erkeklere oldukça eşit hale geldiler.

Dar kafalılar, güç peşindeler; iyi bir tartışmanın keyfini görmekten acizler. Kadın hareketi tiranlarla dolu; tıpkı erkeklerin politik hareketlerinin tiranlarla eşit ölçüde dolu olduğu gibi.

Giderek keşfettiğim şey, kadınların erkeklerden daha iyi olmadığıdır.

Soru: Amerikalı şair Robert Bly'ın tanımladığı ve önderlik ettiği şekilde erkek hareketine ne diyorsunuz?

Cevap: Bly bana göre bir parça fazla mistik; ama ben de onun gibi erkek psikolojisinde büyük sırlar bulunduğunu düşünmekteyim. "Erkeklerin işi kolaydı" varsayımı ise, erkek tecrübesinin, sancısının karmaşıklığını kavramaya başlamış değil.

Bir erkek haline gelmek çok zordur. Bu, insanın hayatı arayışıdır. İnsanın erkek olabilmek için çeşitli aşkınlık durumlarından, hayatın karanlık, saydam olmayan durumlarından geçmesi gerekli.

Soru: Hemingway'in maço erkeklerinin bir geçerliği var mı, yoksa modaları geçti mi?

Cevap: Hayır, tam tersine. Her televizyon reklamında varlar. Kayalardan aşağı iniveriyorlar, sörf tahtası üzerinde 360 derecelik daire çiziyorlar. Hemingway edebi anlamda maçoluğu keşfetti. Bu işin felsefesini yapmadı, fakat, aman allahım, reklamcılığa hakim durumda. Ve Wall Street'e de. Daha da eseflenilesi bir durum. Amerikan erkeği, fazlasıyla Hemingway'e yönelik.

Soru: Bugün Amerika'ya baktığınızda ne görüyorsunuz?

Cevap: Burada Amerikalılar olarak kabul edilebilir, konforlu bir yaşama sahibiz. Ancak bunun altında müthiş, serbest salınan bir anksiyete var. İç yaşamlarımız, iç manzaramız şu yukardaki gök gibi, dumanla dolu. Gerçekten neye inandığımızı bilmiyoruz artık; her şeyden nem kapıyoruz.

Soru: Kimi şaşırtıcı görüşleri, örneğin ölümden sonra yeniden hayata dönme inanışını benimsiyorsunuz.

Cevap: Bana öyle geliyor ki, yaşamlarımızı bütün bu olup biten yanlışlarla götürür, sonra ölürsek ve bu bizim sonumuz olursa, bu, pek anlamlı değil. Ya da ölüp de cennete veya cehenneme gidiyorsak, bunun da anlamını pek çıkaramıyorum. Bunlar bana işletmesi bir hayli pahalıya malolan iki istasyon gibi geliyor.

Ama eğer yeniden doğuyorsak, bizde kötü ve iyi olan ne varsa yeniden hayata dönüşe dahil oluyor. Ve Tanrı... Şüpheleniyor ve umuyorum ki, eğer çok yorgun değilse Tanrı olağanüstü esprilidir. Ve o hüküm günü geldiğinde, bir dahaki sefer için sana verilen pozisyon tam da gönlüne göre olmayabilir.

Soru: Bir zamanlar kavgacı ve aşırı bilinen biri olarak, bugünlerde çok sakin görünüyorsunuz.

Cevap: O efsane 30 yıllıktır. Yabanıl olduğum, hatalı bir algılamadır. Keşke olsaydım. 68 yaşındayım. Öfke o kadar derinde ki, nerdeyse rahatlık veriyor. Hatta onunla felsefi olarak birlikte yaşıyabileceğim noktaya geldi. Dünya olmasını istediğim gibi değil. Ne var ki kimse bana dünyayı tasarlama hakkım olduğunu söylemedi. Ayrıca, faşizmdir bu.

Yeni Bir Paranoyanın Tohumları

Jonathan Steele

Pravda bu kez taşı gediğine koymuşa benziyordu. Orta Doğu Barış Konferansının açılışını konu alan bir yazının başlığı şöyleydi: "Devletsiz Devlet Başkanı." Bu, Mihail Gorbaçov'un bugünkü durumunu veciz bir şekilde betimliyordu. Bir zamanların Sovyet lideri Madrid'de Başkan Bush'un yanına oturduğunda, kendinden başka kimi ve neyi temsil ediyor olabilirdi ki?

İşin aslı şu ki *Pravda*, başka bir gediğe başka bir taşı hedeflemişti aslında; gazetedeki yazı, Yaser Arafat etrafında dönüyordu. Ama olsun. Yazının başlığı çok daha geniş kapsamlı bir sorunu en canalıcı nokta-

Guardian Weekly 'de (3 Kasım 1991, s.6) çıkan bir yorumdan çeviren: Zeynep Çağlayan

sından yakalamıştı gene de. Başarısız Ağustos darbesiyle birlikte Sovyetler Birliği'ndeki çözülme, Gorbaçov'un Temmuz ayında Londra'da toplanan Yediler Grubu'yla yaptığı son görüşmeden bu yana ülkeyi inanılmaz derecede değiştiren boyutlara ulaşmış bulunuyor. Eğer yakında Sovyetler Birliği diye birşey kalmayacaksa, Sovyet dış politikası ne olacak? Bunun yerini, her cumhuriyet tarafından ayrı ayrı belirlenen 12 değişik dış politika mı alacak; yoksa Rusya'nın ağırlığını koyacağı bir dış politikadan, Yeltsin usulü bir çeşit Yeni Dünya Düzeninden mi bahsetmek gerekiyor? Öyleyse nasıl birşey olacak bu ?

Bunu yanıtlamadan önce, Sovyet politikasının bugüne dek ne olduğuna bir göz atmak gerekir. Perestroyka'dan ve Gorbaçov'un Sovyet dış politikasından son askeri tehdit unsurlarını da çıkarıp atan "yeni düşünce"sinden çok önce, Sovyetler Birliği'nin bir süper güç olduğu imajı gerçek olmaktan çok bir blöftü; Sovyet gücünün doğru bir tanımından çok, Brejnev'in yaygaralarının yarattığı bir yanılsamaydı.

Batı'nın şahinleri Sovyetler Birliği'ni Üçüncü Dünya'ya doğru ilerleyen saldırgan ve genişlemeci bir güç olarak göredursunlar, aslında 1950'lerden bu yana Sovyet politikası beceriksiz bir savunma konumundaydı. Soğuk Savaşın en önemli paradokslarından biri, bir Avrupa ülkesinin komünist olmasının, Moskova tarafından işgal edilmesi olasılığını artırmasıydı. Bu durumda Kremlin, dostlarını korumak için müdahale etmenin kendi hakkı, hatta misyonu olduğu hissine kapılıyordu.

Dünyanın komünist olmayan çoğunluğuna yönelik olarak ise Sovyet politikası, klasik pragmatizmden başka birşey değildi. Kremlin, bitişik komşularına büyük önem veriyor, onlara uzak ülkelere gösterdiğinden daha çok ilgi gösteriyordu. İdeoloji kaygısı gözetmeksizin, uysal komşulardan oluşan tampon bölgeler kurmayı umuyordu. Tarihte Rusya'yı işgale kalkışan bütün güçlerin yolu üzerindeki Doğu Avrupa, hayati önem taşıyan bu bölgelerden biriydi.

Ülkenin yumuşak karnına açılan Orta Doğu ise, bir diğer kilit bölgeydi. NATO'ya üye olmasına rağmen, hatta daha büyük bir olasılıkla NATO'ya üye olduğu için Türkiye, dünyada en çok Sovyet yatırımı alan ilk 10 ülke arasındaydı. Bunlardan 8 tanesi yine Orta Doğu ülkeleriydi.

Moskova, Üçüncü Dünya'da devrime yol açmak için fazla bir çaba harcamadı. Küba, Nikaragua, İran, Afganistan, Angola, Etiyopya ve Mozambik, 1959 ile 1979 arasındaki yıllarda eski rejimlerini Moskova'nın yardımı olmadan devirdiler. Sovyetler Birliği yalnız Vietnam'a önemli ölçüde destek verdi. Ne ki Moskova, dostlarını koruma gereksinimini, ancak bu ülkelerde devrim gerçekleştikten sonra hissederdi. Gönlü bağımsızlık hareketlerinden yanaydı; ama yardımın maliyetini de hiçbir zaman gözardı etmedi.

Moskova, Üçüncü Dünya ülkelerine ya da eski Batı sömürgelerine, müşteri kazanmak ya da en azından bunların Batı dünyasına katılmalarını önlemek umuduyla askeri yardım sağlıyordu. Ronald Reagan'ın "Şeytanın İmparatorluğu"ndan söz etmeye başladığı sıralarda, Brejnev döneminin ikinci paradoksu belirginleşmişti bile Sovyet askeri gücü arttıkça, siyasi etkisi azalıyordu. Ekonomik etkisi ise zaten hiç olmadı, çünkü "yumuşak" [konvertibilitesi olmayan] rublesi ülkeyi dünya ekonomisinin dışında bırakıyordu.

Gorbaçov'un büyüklüğünün bir ölçütü, bu zayıflığı görüp onu düzeltmek için harekete geçmesi idi. Reagan ve Bush yönetimleri Sovyetler Birliği'ni tökezletmek amacıyla (zaten hep Batı'nın önde götürdüğü) silahlanma yarışını 1980'lerin başında hızlandırdıklarında, zaten topal kalmış bir koşucuyla yarışıyorlardı.

Bugünse o koşucu pisti terketmiş durumda. Sovyetler Birliği bunu Gorbaçov sayesinde vakarını koruyarak yapabildi halkın desteğine sahip olmayan Doğu Avrupa rejimlerini kendi hallerine bıraktı. Üçüncü Dünya'da Gorbaçov, bölgesel anlaşmazlıklara barışçı çözümler getirmek için arabuluculuk girişimlerinde bulundu. Sovyet perestroykasının lideri aynı zamanda, uluslararası ilişkilerde de perestroyka (yeniden yapılanma) için çaba harcıyordu.

Kinikler [herşeyden şüphe eden kişiler], Gorbaçov'un Sovyetler'in gerilemesine kılıf geçirmeye, bir zorunluluğu fazilet gibi göstermeye çalıştığını söyleyebilirler. Ancak bu, haklıya hakkını vermemek olur. Sovyet lideri, yeni ve demokratikleşmiş bir Sovyetler Birliği konusundaki tasavvuruna, "yeni bir dünya düzeni" projesinin eşlik etmesini

istiyordu (1988'de Birleşmiş Milletler'deki konuşmasında bu deyimi ilk Gorbaçov kullandı). Bu düzende Birleşmiş Milletler'e yeni yetkiler tanınması, Üçüncü Dünya'nın borçlarını azaltacak dev bir programın geliştirilmesi ve global yoksulluğa karşı elbirliğiyle savaş söz konusu olacaktı.

Bütün bunlardan günümüze ne kaldı? Gorbaçov'un başardıklarıyla eş düzeyde pek birşey yapmadı "diğer taraf" Onun yarattığı devasa değişimlere kucak açarak bunlardan yararlanan Batı, kendi hegemonyacı dünya görüşünü düzeltecek reformlara gideceğine, bu değişimleri Stalinist sistemin ölüm döşeğindeki son itirafları olarak görmeyi yeğledi.

Şimdi eski Sovyet dış politikasının yerini, her biri mütevazı ölçülerde, kayda değer bir yanı olmayan, sıradan ticaret ve iş ilişkileri gibi kaygılarla yönlendirilen 12 ayrı dış politika alacak. Çoğu gelişmekte olan ülke gibi bu cumhuriyetler de, Batı'dan koparabilecekleri kredi ve yardımlar uğruna birbirleriyle rekabet edecekler; yabancı sermayeye ayrıcalıklar sağlamada komşularını geçmeye çalışacaklar. Burada yeni bir dünya düzeninin pek sözü edilmiyor artık.

Avrupa kıtasındaki cumhuriyetler, Avrupa Topluluğu'na ve hatta NATO'ya girmeyi umuyorlar. Orta Asya'nın Türkik diller konuşan cumhuriyetleri, ana ticaret kaynakları olan Türkiye'ye yanaşmaktan bahsediyorlar. En büyük cumhuriyet olan Rusya da bu gidişatın dışında kalmıyor. Rus Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev'in ifadesiyle, "Dış politikamız nüfuz bölgeleri için çekişmek değil, kendi ekonomik çıkarlarımıza hizmet etmek amacını gütmeli. Çıkarımız olmayan yerde mütevazı olmayı bilmeliyiz." Kozirev, Rusya'nın gelecekteki en önemli ortaklarını "zengin, gelişmiş ülkeler" olarak tanımlıyor ve "ABD, Batı Avrupa ve Japonya'ya yöneleceğiz" diyor.

Kozirev'in dışişleri bakanlığı, geçmişte Komünist Parti Merkez Komitesi'nin karargâhı olan binaya taşındı. Geçtiğimiz yıl, henüz 39 yaşındayken ve ayrı bir Rus dış politikası fikrinin çok az kimse tarafından benimsendiği bir zamanda bu göreve atanan Kozirev, bugün gittikçe büyüyen bir bürokrasi imparatorluğunun başında bulunuyor. Sovyet Dışişleri Bakanlığından çok sayıda diplomat, Rus tarafına geçmek için başvuruda bulunuyor. Kozirev'in bugün 70 kişi olan personel kadrosunun, bu yıl sonunda 250, gelecek yıl ise 500 kişiye ulaşması bekleniyor.

Kozirev'in kendisi, Sovyet Dışişleri Bakanlığının silik bir memuruydu. 16 yıl boyunca Birleşmiş Milletler ile BM kuruluşlarından da sorumlu olan uluslararası örgütler bölümünde çalıştı. Birkaç kez BM Genel Kuruluna katılan Sovyet heyetlerinde yer aldı; ama ne herhangi bir yabancı ülkede elçilik yaptı, ne de Üçüncü Dünya'yı tanıdı.

Sovyet Dışişleri Bakanlığını kendine rakip olarak görmeyen Kozirev, bunun, tüm cumhuriyetlerin politikalarını koordine etmeyi üstlenen bir örgüt olması gerektiğini düşünüyor. Willy Brandt'ın ortaya attığı bir öneriyi cumhuriyetlerin BM'ye ayrı ayrı katılmasını, ancak Güvenlik Konseyindeki Sovyet üyeliğine dokunulmamasını benimsiyor. Oysa bu, sadece geçici bir çözüm olabilir.

Güvenlik Konseyindeki Sovyet üyeliğinin çok yakında önemli bir tartışmaya neden olması kaçınılmaz gözüküyor.

Yeni Rus dış politikasını kendi kabuğuna çekilmeye yönelik bir politika olarak tanımlamak, insana çekici gelebiliyor. Rusya Kuzey yarıkürenin bir parçasıdır, diyor Kozirev. Çıkarları buradadır. Bu yaklaşım, Üçüncü Dünya'yı sahnenin hemen tamamen dışında bırakıyor. Rusya orada herhangi bir rol üstlenecekse, bu, genel bir katkı, uluslararası çerçevede sağlanacak kalkınma fonlarına katkı şeklinde olabilir ancak. Kozirev, "Önce kendi azgelişmişliğimize bir çare bulmamız gerek" diyor.

Gerçekten de yeni düşmanın türeyeceği yerin Üçüncü Dünya olduğuna ilişkin ipuçlarının sayısı bir hayli fazla. Örneğin Rus Dışişleri Bakanı, Rusya'nın birtakım nükleer silahları kendi elinde tutmasını istiyor. Neden olarak da, 1941 Nazi saldırısının psikolojik mirasını ve Rusların kendilerini güvencede hissetme ihtiyaçlarını öne sürüyor. Kime karşı güvence? Kozirev, Rusların ve Amerikalıların birbirlerinin nükleer üslerini ortaklaşa denetlemelerini, nükleer denemelerin ortaklaşa gerçekleştirilmesini öneriyor.

Batı bundan böyle Rusya'nın müttefiği olacaksa, Kozirev'in düşüncesi ile Bush'un yaptığı bir öneri arasında çarpıcı bir benzerlik beliriyor. Bush, Kuzey yarıküreyi Güney'deki yoldan çıkmışlardan korumak

amacıyla geliştirilecek bir Yıldız Savaşları savunma sisteminin, ABD ve Rusya tarafından birlikte gerçekleştirilmesini önermişti. Bu Amerikan senaryosuna göre Saddam Hüseyin, Üçüncü Dünya'dan gelebilecek tehlikelerin tipik bir örneği; eşiğinde bulunduğumuz yeni soğuk savaş, bu kez Kuzey ile Güney'i karşı karşıya getiriyor.

Bir zamanların Doğu-Batı çatışması, Avrupa ve Kuzey Amerika'da milyarlarca doların silaha harcanıp çarçur edilmesine, çatışmanın savaşa dököldüğü yegâne yer olan Üçüncü Dünya'da ise binlerce kişinin yaşamına maloldu. Soğuk Savaşın sona ermesi ancak memnuniyetle karşılanabilir. Ama bunun yerini, bir zamanların Batı'sı ile kendi içine dönük bir Rusya'nın ittifakını içeren bir Kuzey-Güney çatışmasının alması da, gelecek için hiç de ümit verici bir gelişme değil. Gorbaçov'un yeni dünya düzeni görüşü, iktidarından geriye kalanlar kadar hayal ürünü mü yoksa?

Rus Parlamenterler Yeltsin'i, Kuvvet Kullandığı İçin Kınadılar

Boris Yeltsin şu sıralar pek keyifli değil. Başbakanlığı üstlenerek hızlı bir piyasa reformuna girişmesi, başlangıçta takdir gördü. Yorumcular, ekonomide nihayet kararlı bir tavır alındığını söylediler.

Ancak ardından sorular birbirini kovaladı. Şok tedavisi, gerçekten de en iyi yöntem miydi? Tüm fiyat kontrollerini kaldırmak akıllıca bir iş miydi? Yeltsin de benzeri soruları sormuş olmalı ki, bu kapsamlı tedbirlerden geri adım atıyor.

Tüm bunların üstüne gelen Çeçen-İnguş krizi de, düşünmeden hareket etmenin bir başka örneğini oluşturdu. Yaklaşık bir aydır, küçük Çeçen-İnguşistan Cumhuriyeti kaynıyor. Sorun, Çeçen Ulusal Konseyi adındaki bir grubun lideri olan General Cokar Dudayev'in, kendini seçimle, yeni bağımsızlık iddiasındaki bir cumhuriyetin Cumhurbaşkanı yapmasıyla beşladı. Cumhuriyetin resmi hukümeti olan Ulusal Yüksek Konsey, bu seçimlerin meşruiyetini tanımadı.

Bu çatışma Yeltsin için bir iktidar sınavı haline geldi. General Dudayev'in bu yasadışı bağımsızlık ilânını kabul ettirmesi halinde, Rusya Federasyonu'na bağlı diğer cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin de kervana katılmaları beklenebilirdi.

Sonuçta, Yeltsin tam bir yenilgiye uğradı. General Dudayev'in destekçileri, Rus İçişleri Bakanlığı'nın gönderdiği 650 askerin çevresini havaalanına iner inmez kuşatarak, uçuş pistini traktörlerle tıkadılar. Böylece 9 nakliye uçağının pazar akşamı geri dönmesine engel oldular. Sonunda askerler, utanç verici koşullarda geri sepetlendiler. Birlik, isyankâr cumhuriyetten otobüslere bindirilerek gönderilirken, uçaklara da el kondu. Moskova'da ise Rus parlamentosu, Yeltsin'in olağanüstü hal ilan edilerek bölgede gecici bir yönetim kurulması teklifini reddediverdi.

Aslında Cumhurbaşkanının keyfini kaçıran bu olay, Rus demokrasisi için çok olumlu bir gelişme. Parlamentonun, Başkanın özel yetkilerini kullanmasını veto edebilme hakkının bu ilk sınavında, parlamenterler, demokratik yetkilerini kullanmaktan çekinmediklerini ortaya koydular. Daha da önemlisi, bu yetkilerini, Başkanın ve bayrağın etrafında kenetlenmeye yönelik baskıların çok daha yoğun olduğu "dış politika" alanında yaptılar. Parlamenterlerin kızgınlığı, birkaç noktada yoğunlaşıyordu. Bunların en önemlisi de, Başkanın çözümü siyasi platormda değil, zor kullanmada aramasıydı. Aslında garip olan, Yeltsin'in de hareket geçmeden önce bu gerçeği görememiş olması. Zira kendisi Ocak ayında Litvanya ve

Guardian Weekly'de (17 Kasım 1991) yayınlanmış bir yorumdan çeviren: Soli Özel.

Letonya'da şiddete başvurulmasına ilk karşı çıkan siyaset adamıydı. Bu kez ise Rusya Federasyonu'na karşı bir hareket meydana geldiğinde, aynen Gorbaçov gibi davranmaya kalkıştı.

Boris Yeltsin'in bu tavrı almasında, iki kişinin etken olduğu sanılıyor. Birincisi, geçen ay Çeçen-İnguşistan'la müzakereleri başlatmak için kısa ve başarısız bir girişimde bulunmuş olan Başkan Yardımcısı Alexander Rutskoi. Rutskoi, asker kökenli biri; siyasal pazarlıkların gerektirdiği sabra sahip değil. Parlamentonun pazar günkü olağanüstü oturumundaki tutumu, gerçekten garipti. Bitkin bir şekilde ve sürekli olarak Çeçenlerin yasaya karşı geldiklerinden dem vurarak, yasalara uyulması gerektiğini vurguladı.

Bunlar iyi ve hoş da, insan General Rutskoi'nin son yılları nerede geçirdiğini doğrusu merak ediyor. Sovyetler Birliği'nde hiçbir zaman doğru dürüst bir hukuk düzeni olmadı, olana da çoğu zaman karşı çıkıldı. Şimdi ise mesele, sorunlara konsensüse dayalı çözümler bulmak; bunda ordunun pek işe yaramayacağı anlaşılıyor.

Yeltsin'in Kuzey Kafkasya konusundaki ikinci önemli danışmanı, Rusya Parlamentosu'nun başkanı Ruslan Kazbulatov. Bu zat da kendisini, parlamentoyu Başkan adına hizaya getirmekle sorumlu görüyor. Bu, parlamentoyu sadece bir onay yeri olarak gören aparatçik zihniyetinden başka bir şey değil. Parlamenterlerinse böyle bir rolü oynamaya hiç niyetleri yok. Kazbulatov, kendisi de Çeçen olmasına rağmen, kraldan daha kralcı bir tutumla Pazar günü isyancılarla görüşmelere karşı olduğunu belirtti. Parlamento ise, müzakerelere katılacak bir heyet kurulması lehinde oy vererek bu tutumu reddetti.

Çeçen krizinden çıkan ders, Rusya'nın demir yumruklara değil düşünen kafalara ihtiyacı olduğuydu.

Bir Baş Casusun Öyküsü

Doğu Alman istihbarat örgütünün eski şefi Markus Wolf, mahkeme önüne çıkacağını ve hapse gireceğini bile bile neden Moskova'dan döndüğünü anlatıyor.

Daniel Benjamin ve James O. Jackson

Time : Doğu Alman Dış İstihbarat Servisi'nin (HVA) başı olarak yaptıklarınızdan sorumlu tutulabileceğiniz halde, niçin Almanya'ya döndünüz?

Wolf : Durumdan pek memnun değilim. Ama gerçek bu; ve bununla birlikte yaşamayı öğrenmem gerekiyor. Sovyetler Birliği'ne iltica edebilirdim; ancak Almanya'da yaşamak istiyordum. Nazi döneminde ben ve ailem 11 yıl Almanya dışında yaşadık. İkinci bir kez göçmen olarak yaşamak istemedim.

Time : Çökertmeye çalışmış olduğunuz bir ülkenin liberal yasaları sayesinde kefaleten serbest bırakılmış olmanız, sizce ironik değil mi?

Wolf : Sonuç olarak özgür kalıp kalmayacağım konusunda, Federal Anayasa Mahkemesinin kararını beklemek durumundayım. Aynı şekilde, Batı Almanya içinde bizim hesabımıza faaliyet göstermiş olan insanlara ağır hapis cezaları verilip verilmeyeceğine de Anayasa Mahkemesi karar verecek. O insanların cezalandırılması, benim için çok ağır bir manevi yük oluşturacak. Onlara karşı takınılacak tavır, kanımca, Soğuk Savaşın sona erdiği gerçeğini yansıtmalı.

Time : Yüksek mevkilerde bulunan Batı Almanları ajan olarak kullandığınız söylentilerinde gerçeklik payı var mı?

Wolf : Geçen yıl, varlığı sona ermekte olan Doğu Alman Hükümetinin, Batı tarafına bir mektup göndererek, son birkaç yıldır [en yüksek sivil memuriyet olan] bakanlık genel müdürlüğü kademesinden daha üst

Haftalık *Time* dergisinde (11 Kasım 1991, s. 36-38) çıkan, Berlin'de yapılmış bir röportajdan çeviren: Zeynep Çağlayan.

seviyede hiçbir ajanlık faaliyetinde bulunulmadığına dair güvence verdiğini öğrendim. Bir müsteşarın [bakanlık seviyesinin bir altı] ajanlık yapıp yapmadığı soruluyor. Böyle birşey olmadı.

Time : Henüz kimlikleri belirlenemeyen 400 kadar ajan, şu anda KGB veya başka herhangi bir istihbarat örgütü için mi çalışıyor?

Wolf : Bu 400 sayısının nereden geldiği, benim için bir muamma. Ama ne kendim, ne de görevimi devralan kişi, bunlardan tek bir tanesini bile KGB'ye geçirmiş değil. Ancak bazı maceraperestlerin bilgilerini satmak isteyebilecekleri olasılığını yadsıyamayız.

Time : ABD'deki faaliyetlerinize de değinir misiniz?

Wolf : Bizim işimiz daha çok Batı Almanya ve Batı Berlin'deki Amerikan hedeflerine yönelikti. Doğrudan doğruya ABD içinde bağlantılar kurmaya ise, oldukça geç bir tarihte başladık. İlk çalışmalarımız, doğrudan doğruya kendi görevlilerimizi başka bir kimlik altında bu ülkeye yollamak şeklinde gerçekleşti. Ne yazık ki daha ilk gönderdiğimiz ajan açığa çıkarıldı ve bildiği her şeyi anlattı; bu da bizim için ağır bir darbe oldu. Demokratik Alman Cumhuriyeti Washington'da ve Birleşmiş Milletler'de elçilikler açtığında, [ülkenin yerlisi kişilerle] birtakım bağlantılar kurmayı başardık; ama bu yolla elde ettiğimiz bilgilerin çoğu yasal ya da yarı-yasal nitelikteydi. Aralarında çok gizli bilgi yoktu. Eğer üst düzey bağlantılarımızın olup olmadığını merak ediyorsanız hayır, maaşa bağladığımız herhangi bir ABD senatörü ya da benzeri yüksek yetkili yoktu.

Time : Gerçekten bu denli başarısız mıydınız?

Wolf : 1950 ve 1960'larda, Batı Berlin'deki ABD elçiliğinde çok iyi bir ajanımız vardı. Siyasi Şubede çalışan bir Almandı bu.Tamamiyle zararsız olmuş olduğumuz izlenimini vermek istemiyorum. Ama bunun dışında, özellikle ABD'deki faaliyetlerimiz açısından övgüyü hak ettiğimiz söylenemez kanımca.

Time : Başka yerlerdeki faaliyetleriniz açısından övgüyü hak ediyor musunuz?

Wolf : İstihbarat servisimizin başarısının ardındaki en büyük neden, faaliyetlerimizi Batı Almanya ve Batı Berlin üzerinde yoğunlaştırmış olmamdır. DAC bütün dünyada elçilikler açmaya başlayınca, diğer ülkelerde de bağlantılar kurduk; ama faaliyet alanımızın genişlemesini hep engellemeye çalıştım.

Time : Sizce en başarılı istihbarat servisi hangisidir?

Wolf : Amerikan servisleri, Batı Almanya ve Batı Berlin'den elde ettikleri bilgilerden iyi yararlandılar. Nicelik bakımından başarılı olduklarını söyleyebilirim; sanırım. Nitelik konusunda ise, bilemeyeceğim. Biz ise Batı Alman istihbarat servislerine karşı önemli başarılar elde ettik; bunu, o servislerin başındakiler de kabul ediyor. Mossad ya da İngiliz istihbarat servisleri konusunda ise, herhalde sizden daha az şey biliyorumdur.

Time : Durumun tam tersi olduğunu ve şu anda DAC yasalarının tüm Almanya'da geçerli olduğunu varsayarsak, örgütünüze sızmış olan Batı Alman casuslarının başına ne gelirdi sizce?

Wolf : Başka ülkelerin örgütlerine sızmak, her istihbarat örgütünün görevidir. Bir kişi bunu başarmışsa, kendi ülkesinde geçerli olan yasalara göre hareket ettiği için, yeni bir ülkenin yasaları karşısında suçlu sayılmamalıdır. İyi-kötü, siyah-beyaz ayırımını; DAC'ın yasadışı bir devlet olduğunu, buna karşılık [yalnız] Federal Alman Cumhuriyeti'nin meşruiyet taşıdığını kabul edemem. Durum bunun tam tersi olsaydı neler olabileceğini söylemek, benim için çok zor. Kanımca önemli Batı Alman casusları, öyle bir birleşik Almanya'da zaten kalmazlardı.

Time : Abu Nidal, Carlos, Kızıl Ordu Fraksiyonu ve benzeri uluslararası teröristlere yardım ettiğiniz oldu mu ?

Wolf : HVA'nın ve benim, Kızıl Ordu Fraksiyonu ile hiçbir ilişkimiz olmadı. FKÖ ve Yaser Arafat, DAC tarafından bir devletin temsilcileri olarak resmen tanındıkları için, askerlik ve güvenlik eğitimi konusunda anlaşmalar mevcuttu. Bu eğitimin bir bölümünü HVA üstlenmişti; ama terörist faaliyetlerle hiçbir zaman ilgisi olmadı. Bir bütün olarak Devlet Güvenliği Bakanlığı'nın diğer organları konusunda kesin birşey söyleyemem; ancak terörist faaliyetlerin DAC topraklarında üslenmesini önlemek için çok çaba harcandığını biliyorum. Yine de Arap asıllı kişilerin Batı Berlin'de gerçekleştirdikleri birtakım olayların hazırlığı-

nı DAC'de yapmış oldukları, artık herkes tarafından biliniyor.

Time : Berlin'de, aralarında iki Amerikalı askerin de bulunduğu üç kişinin ölümüne yol açan, La Belle diskoteğinin bombalanması olayı [1986] gibi mi ?

Wolf : Evet, La Belle. Bu, verilebilecek örneklerden biri. Ama Devlet Güvenliği Bakanlığı'nın da HVA'nın da bundan önceden haberli olduğunu sanmıyorum.

Time : Siz ve bir süre önce kaybettiğiniz kardeşiniz Konrad [Doğu Almanya'nın önde gelen sinema yapımcılarından], hatalarını hiçbir şekilde göremeyecek kadar mı bütünleşmiştiniz sistemle?

Wolf : Benim için en önemli sorun, bu; bana karşı açılabilecek ağır ceza davasından bile önemli. Yüksek mevkilerde bulunmuş hiç kimse, meydana gelen kötülüklerden, Alman toprakları üzerinde yaşanan sosyalizm deneyinin başarısızlığının sorumluluğundan kaçamaz. 1953'te ölen babam, bu deneye inanıyordu. Bazıları, 1930'lardaki Moskova davalarını yaşayan birinin nasıl sessiz kalabildiğini anlamıyorlar. Kanımca insan göz yummayı öğreniyor; ben ve kardeşim de bunu yaptık. Kendi iş alanlarımızda -kardeşim sanatta, ben de istihbarat örgütünde- birşeyler başarabileceğimize inanıyorduk. Çevremizde olan bitene gözümüz kapalıydı. Kardeşimin ölümünden [1982] birkaç yıl önce, biraz daha derin düşünmeye başladım. Olup biteni tanımlamak için Stalinizm sözcüğünü kullanmıyorduk; ancak sosyalizmin deforme olduğunu görmekteydik. Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirdiği glasnost ve perestroyka benzeri reformları başlatmak istiyorduk. İşte rejim aleyhtarı olmaya başladığım dönem, o zamanlara rastlar.

Time : Nasıl yani ?

Wolf : İlk kitabım Troika'da, hümanizma ve hoşgörü kavramlarını işlemeye çalıştım. Şimdi, hangi etmenlerin nelere yol açtığını ve bizim bundaki sorumluluğumuzun ne olduğunu inceleyen ikinci bir kitap üstünde çalışıyorum. Gorbaçov, Şevardnadze ve Yeltsin, olup biten üzerinde kafa yormak ve bazı reformlara girişmek olanağını buldukları için, çok şanslılar. Biz ise geçmişten ders alabileceğimizi gösterecek fırsatı bulamadık. Ama işin aslı şu ki, demokrasiye yönelmeyi biz de istiyorduk.

Time : Kendinizi hala komünist olarak mı görüyorsunuz ?

Wolf : Evet. Benim kadar yaşlı insanlar, ideolojik şapkalarını kolay kolay değiştirmezler. Burjuva Yahudi kökeninden gelen babam, I. Dünya Savaşında yaşadıklarından sonra pasifist oldu. 1918 Alman devriminin başarısızlığından sonra toplumun, ancak komünist bir ideoloji benimsendiği takdirde değişebileceğini kısa zamanda gördü. Kanımca komünist ideolojiyi yaratan dürtü, insanoğlunun adalet ve özgürlük isteğidir. Ancak komünist rejimlerde daima merkezi bir önem taşıyan, iktidarı ele geçirme ve elde tutma mücadelesine tamamen karşıyım.

Time : Casus romanı okuyucuları, sizi Markus Wolf'tan çok Karla olarak tanırlar. John Le Carre'nin romanlarını okudunuz mu? Kendinizi Karla olarak görebiliyor musunuz?

Wolf : Bir süre öncesine kadar sadece *The Spy Who Came In From the Cold*'u okuyabilmiştim. Sonra birkaç kitabını daha okudum. Karla için beni model olarak seçtiği konusunda pek emin değilim. Belki bu soruyu Le Carre'ye bizzat sorabilirim bir gün.

Time : Le Carre'nin romanları hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce gerçeğe yakın mı bunlar?

Wolf : Evet, özellikle ilk kitabı. Ancak bir süre önce *The Russia House*'u okudum ve birtakım eleştirilerim var. Kitabı beraber yazsaydık daha iyi olurdu sanıyorum.

Nobel Ekonomi Ödülü Zirvalığı

Colman McCarthy

Dünyanın saygısına hak kazanmak açısından, bu yılki Nobel Barış Ödülünü veren Norveçli jüri ekonomi ödülünü veren İsveç Kraliyet Akademisi'nden oldukça daha el-

Guardian Weekly'de (10 Kasım 1991) yayınlanan bir yorumdan çeviren: Zeynep Çağlayan.

verişli bir konumda.

Ülkesini demokrasiye ve insan haklarına kavuşturmanın yolu olarak şiddet içermeyen barışçı yöntemleri savunan 46 yaşındaki Burmalı bayan Aung San Suu Kyi'nin kişisel ve siyasal cesareti, binlerce taraftarı için direnç kaynağı oluşturuyor. Öte yandan, ekonomi ödülünü kazanan Şikago Üniversitesi'nden emekli profesör Ronald H. Coase'ın şirketler, üretim ve piyasa işlemleri konusunda 1937'de ve 1960'da yazmış olduğu bazı makaleler, İsveçlileri hayli gecikmeli olarak etkilemişe benziyor.

Suu Kyi'ye verilen ödülün zamanlaması mükemmel. Coase'un ödülü içinse bunun tam tersi geçerli.

İngiltere'den bağımsızlığını ancak 1948'de kazanan, 1962'den beri ise askeri diktatörlükle yönetilen Burma (Birmanya), son 30 yıldır insan hakları açısından tam bir cehennem. Uluslararası Af Örgütü, yıllık raporlarında, hükümetin işkenceye ne kadar yaygın olarak başvurduğunu, avukat ve doktorların ise güvenlik güçlerinin gözaltına aldığı ve dayaktan geçirdiği yurttaşlara yardım etmekten ne kadar çekindiklerini belgeliyor. Bu yılın başlarında, merkezi New York'ta olan İnsan Haklarından Yana Avukatlar Komitesi adlı grubun yayımladığı "Keyfi Adaletsizlik Burma'da Askeri Mahkemeler" başlıklı raporda, Burmalı bir hükümet görevlisinin sıkıyönetimi şöyle tanımladığı kaydedilmekte : "Bir komutan, savaş alanında uyguladığı askeri kuralları siyasi istikrarı sağlayabilmek amacıyla da sonuna kadar kullanmak hakkına sahiptir." Diğer bir ifadeyle, atış serbesttir.

Burma'da binlerce rejim aleyhtarı, sıkıyönetim tarafından idam edilmiş, hapse atılmış, ya da çalışma kamplarına sürülmüş bulunuyor. Suikaste kurban gitmiş bir ulusal kahramanın kızı olan ve kamuoyunca tanınan Suu Kyi ise, Burma'daki çoğu siyasi tutukludan daha şanslı : 1989 Temmuzunda Ulusal Demokrasi Birliği'nin liderliğini üstlendiği günden beri, yalnız ev hapsinde tutuluyor. Örgütlü direnişin ve rejimle işbirliği yapmayı reddetmenin, silahlı ayaklanmaların asla başaramayacağı ölçüde barışa katkıda bulunabileceğini bilen çağdaş önderlerden Mohandas Mahatma Gandi, Martin Luther King, Lech Walesa, Benigno Aquino, Dalay Lama ve daha az tanınmış yüzlerce reformcu gibi Suu Kyi de, klasik barışçı yöntemleri çok etkili bir şekilde kullanıyor.

Suu Kyi'nin geçmişinde ya da siyasal inançlarında, iktidar peşinde koştuğunu düşündürecek en küçük bir yan yok. Tam tersine, ülkesini yöneten despotlara karşı yürüttüğü muhalefette, Gandi'nin meşru direniş tanımı hayat bulmakta "Barışçı devrim, iktidara el koymak üzere geliştirilmiş bir program değildir. İlişkilerin dönüştürülmesini ve sonunda iktidarın barışçı yollardan devredilmesini amaçlar."

Karanlık Burma ufuklarına Norveç yönünden biraz olsun ışık saçılmasının hemen ertesinde İsveç, ekonomik ıvırzıvırla yüklü yağmur bulutları saldı dünyanın üstüne. Jürinin Coase'u ödüllendirme gerekçelerinden biri, onun 1937'de "ticari işlem giderlerini" ya da "mübadele maliyetlerini" tanımlamasıydı. Bunun anlamı, bir şirketin ticari işlem ve mübadelelerinin bir maliyeti olduğudur. Aksini iddia eden mi vardı ki ?

New York Times'ın, "işin temellerine inen bu düşünür"e hasrettiği övgü dolu yazısında da belirtildiği üzere, Coase'un derin ekonomik açıklamalarından bir diğeri de şöyle "[Coase'un] kilit önemdeki makalelerinden biri, şirketlerin niçin varolduğunu --örneğin, her köşe başında hamburger ve kızarmış patates satan 100,000 kişisel girişimci olacağına, neden McDonalds diye bir şirketin ortaya çıktığını anlatıyor."

Kurucusu Ray Kroc'un hızlı ve ucuz yiyecek pazarlamayı bilmesi sayesinde McDonalds'ın altın renkli M'sinin dört bir yanı kapladığını bir türlü kavrayamamış olan bizim gibi kıt zekalılar için, bu açıklama çok önemli, kuşkusuz.

Bu ekonomi ödülü, her yıl tekrarlanan bir entipüftenlik egzersizine dönüştü artık. Dünya ekonomisi kaosun eşiğinde; ödenemeyen borçlar, batan bankalar ve enflasyon, birçok ülkede siyasal istikrarı tehdit ediyor. ABD'de ise milyarder ve milyonerlerin sayısının artıyor olması, kapitalizmin işlerliğini yitirmediği yanılsamasını ayakta tutarken, diğer taraftan yoksulların da sayısının artıyor olması, bunun böyle olmadığına işaret ediyor.

İsveçliler bu krizlere çare olarak McDonalds'ın sırrını açıklayan emekli bir profesörü çıkartıyorlar karşımıza. Böylece Coase, Nobel ekonomi ödülü alan tam 13. Şikago Üniversitesi profesörü oluyor. Bunca beyin gücünün Şikago'dan çıktığı ve ekonomi ödülünü kazananların yüzde 60'ının Amerikalı olduğu düşünülürse, ABD'nin ekonomik açıdan dünyanın en sağlıklı ülkesi olması gerekirdi. Oysa tersine, gezegenin en borçlu ülkesi durumundayız.

İsveç Bankası ekonomi ödülünü 1968'de başlattığına göre, bunda Alfred Nobel'in bir suçu olamaz. Ödül, Nobel'in dinamitlerinden payını almayı hak ediyor doğrusu.

Bernard-Henri Lévy ile
Jean Lacouture tartışıyor

Ve Yüzyılımız Entelektüelleri Yarattı (1)

Bernard-Henri Lévy, Fransız televizyonunun 2. Kanalında dört bölümlük bir diziye de temel olan *Les Aventures de la liberté* (Özgürlüğün Maceraları) başlıklı kitabında, Dreyfus Olayından günümüze değin aydınların öznel bir tarihini sundu. Jean Lacouture, Andre Malraux'nun, François Mauriac'ın ve Charles de Gaulle'ün seçkin biyografileriyle ün yaptı. *Nouvel Observateur* adına Elisabeth Schemla, yazar-filozof ile gazeteci-özyaşamöykücüsünü bir araya getirdi; yüzyılımızı sarsan sorunlar üzerinde konuşturdu.

Jean Lacouture. - Söze başlarken, yapıtınızda bana eksik gelen bir noktaya değinmek istiyorum. Bir ideolojik yanlışlıklar yüzyılı olarak tanımladığınız bu yüzyılın merkezi kişiliği, tipi, hakkında hiçbir tanım sunmuyorsunuz. Bu yüzden, size göre bir Fransız entelektüelinin nasıl bir kişi olduğunu doğrusu pek kavrayamıyorum. Çünkü bazen Zola gibi sanatçılara atıfta bulunuyorsunuz, bazen de Althusser gibi filozoflara.

Bernard-Henri Lévy. - Evet, öyle gerçekten. Ben, "site"nin [siyasal toplumun redaktörün notu] işlerine doğrudan müdahalede bulunmak amacıyla kendi çalışmalarıyla, kendi içlerindeki cin ve şeytanlarla, ya da kendi hayal alemleriyle olan hesaplaşmalarına ara veren herkese, ister teorisyen ister yazar olsunlar, entelektüel diyorum. Kişinin kendi yapıtına, çalışmasına ara vermesi sözkonusu olduğu an, entelektüel de sahneye çıkmış oluyor. Bir anlamda bu, bir üst zorunluluk, bir ahlaki dayatma nedeniyle tatile çıkmış bir yazar demektir. İşte Zola, Gide, Malraux, Mauriac, Camus ve daha niceleri....Bir kere bunu böylece belirttikten sonra, bu özbenlik beyanının, herhangi bir seçime dayanmayan ama genel kabul gören vekalet yetkisi üstlenişin, fevkalade Fransızlara özgü bir durum olduğuna ben de katılırım.

Jean Lacouture. - İyi ama, o zaman entelektüellerin ortaya çıkışını neden yalnızca Dreyfus Olayından başlatıyorsunuz da, örneğin Ansiklopedistleri görmezden geliyorsunuz ? Çünkü Voltaire, Diderot, Montesquieu de sonuçta aynı rolü oynamışlardı.

Bernard-Henri Lévy. - İki grup arasında çok önemli bir fark var. 19. yüzyılın en sonunda çıkagelen entelektüeller ile 20. yüzyılın entelektüelleri, adeta birer keşiş gibi yaşadılar; hayatlarını yeni bir aşkınlığın, Doğru, Gerçek ve İyi olarak vaftiz ettikleri yeni bir kutsallığın hizmetine adadılar. Ansiklopedistler öyle değil oysa. Zola ve Zola'nın *J'accuse*'üyle ["Suçluyorum..."-ç.n.] birlikte, evrensel değerler zafer kazandı ve bunlar bir tür ülküselliğin gökkubbesini oluşturdu. Burada yeni bir şey –*teolojik* bir nitelik taşıyan bir yenilik– söz konusu; ayrıca bunun, çok önemli bir başka olayla Kilise ile Devletin birbirinden kesin olarak ayrılmasıyla aynı sırada meydana gelmesinin sırf raslantı olduğunu da sanmıyorum.

Jean Lacouture. İsterseniz buradan, Julien Benda'ya ve 1927'de yayımlanan *La Trahison des clercs* [Kalemsahiplerinin İhaneti ç.n.] başlıklı, ünlü eserine geçelim. Bu kitapta Benda, entelektüellere, asıl uğra-

Haftalık *Le Nouvel Observateur* dergisinden (14-20 Mart 1991) redije eden ve yayına hazırlayanlar: Şirin Tekeli, Halil Berktay. Bu metnin ikinci bölümünü, Başka Dillerden'in 3. (Ocak 1992) sayısında yayınlayacağız.

şı alanlarından istifalarını vererek kabullendikleri [başka] angajmanların, onları dünyevi veya ruhani iktidarın hizmetine girmeye sürüklediği gerekçesiyle ağır bir suçlamada bulunmuştu. Sizin yaklaşımınız, sonunda Benda ile aynı noktaya mı varıyor ?

Bernard-Henri Lévy. - Benda'yı severim. Yalnızlığını, nerdeyse katılık diyeceğim ahlaki sorumluluğunu severim. Sorun şu ki, ben bugün özgürlüğün bu uzun serüvenini aktarırken, çelişkili kişiliklerin beynine nüfuz etmeye, Drieu'den Sartre'a, Aragon'dan Foucault'ya varıncaya dek yanlışlarının seyrini, hareketini sergilemeye çalışıyorum. İmdi, bunu yaparken hiç kabul edemiyeceğim şey, Benda'nın temel fikri, yani tarihin her döneminde, gerçeğin, adil ve doğru olanın, masanın üzerinde açık duran bir kitap gibi, dümdüz okunmaya hazır ve aşikar olduğu. Burada, yanılgının nedenlerini irdelemeyi engelleyen bir gerçek idealizmi sözkonusu. Bir entelektüel niçin yanılır, aldanır? En büyük bilmece, işte bu. Stalincilik karşısında, faşizm karşısında, Petaincilik karşısında takındıkları hastalıklı tavır, sağırlıkları ve vurdumduymazlıkları, her şeyi açıklamaya yetmiyor. Tarihin kendisi de sapık ve çarpık bir şey. Tarihin her zaman kendi görünmezlik bölgeleri oluyor. Sözgelimi Nasıl oluyor da Dreyfus'ü savunan entelektüeller ya da bu çizgiden geldiklerini söyleyenler, otuz yıl sonra, aynı değerler adına bu sefer (Dreyfus gibi masumlara değil de) Stalin gibi cellatlara arka çıkabiliyorlar ?

Jean Lacouture. - Muhtemelen biraz da Stalinci ya da faşist gerçekliğin ne olduğunu tam olarak bilmedikleri için. Bir gazeteci olarak benim de, Vietnam konusunda, Kamboçya konusunda yanlışlarım oldu. Bu yüzden özyaşamımda derinden yaralıyım. Daha sonraları kendi kendimi yargıladım bu yüzden; siz de biliyorsunuz. Ne ki bu, ancak yıllar geçtikçe belirginleşen bir gerçeğin ışığında yapılabiliyor. Benim kuşağımdan sizinkine geçersek, sizin nesliniz de Maoculuğa – bana her zaman bir hilkat garibesi olarak, destansı boyutlarda ama gene de bir hilkat garibesi olarak gözükmüş olan Maoculuğa kaptırmadı mı kendini? Zaten benim size yöneltmek istediğim eleştiri de biraz bu oluyor Bugün yaptığınız televizyon dizisinin belgeleri ve görüntüleri, irdelediğiniz dönemlerin her birinin baş aktörlerinin de daha o zamanlar elindeymiş gibi davranıyorsunuz. Tamam, ben de isterdim ki Komünist Partisi aygıtına o denli yakın olan Aragon, Sovyetler Birliği'nde neler döndüğünü çabucak kavramış olsun. Ama başkaları, bu kadar bile bilgi sahibi değillerdi.

Bernard-Henri Lévy. İşte bütün sorun, bu. Kolay değil, bunun üstesinden gelmek. Aslına bakarsanız, ben hem bildiklerini, hem de bilmediklerini düşünüyorum. Örneğin, 1920'li yılların ilk Gulag'ları konusunda [Henri] Barbusse ile [Romain] Rolland arasında patlak veren polemiği alalım. O tartışmanın içinde her şey var. Söylenebilecek bütün argümanlar, konmuş masaya. Oysa bütün bunların sonunda ne görüyoruz Hiçbir şey farketmiyor. Kanıtı şu ki, daha sonra Gide hala, Sovyetler Birliği'nin yaratacağına inandığı yeni insan tarafından büyülenmiş gibi. Ya da bakıyorsunuz Drieu, bu sefer Almanya'da imal edilmiş bir başka serabın iğvasına kapılmış gitmiş. Bütün bunlar, aslında dinsel bir olaya işaret ediyor. Temelde bu, tarihin son din savaşı. Kamboçya mı dediniz ? Maocular mı ? En radikal eğilimdi bu. Kusursuzluğa erişecek bir devrim fikri. Ve işte bu kusursuzluk ki, –mutlak surette– dehşeti ve barbarlığı beraberinde getiriyordu. Çok tayin edici bir aşamaydı bu. Çünkü bizim, çok uzun bir geçmişi olan devrim tutkusundan kopmamız, işte bundan sonra oldu.

[Devamı var]

Bernard-Henri Lévy'nin kitabından bir bölüm

Roland Barthes : "Entelektüel, Bir Artıktır"

[B.H.L.] Bir zamanlar entelektüeller kendilerini "dünyanın tuzu biberi" olarak görüyorlardı....

[R.B.] Ben kendi hesabıma, onların daha çok toplumun döküntüsü, artığı oldukları kanısındayım. Burada artık sözcüğünü asli ve dar anlamıyla kullanıyorum : Yeniden elden geçirilmesi için bir çaba harcanmadıkça tekrar kullanılamayacak, [bundan böyle] hiçbir işe yaramayan şey anlamında. Tabii bizim gibi artıkları tekrar elden geçirmeye ve değerlendirmeye çabalayan rejimler de var. Ama esas olarak bir artık, hiçbir işe yaramaz. Bir anlamda entelektüeller de hiçbir işe yaramazlar.

[B.H.L.] "Artık" deyiminden ne anlıyorsunuz ?

[R.B.] Organik artıklar, onları üreten, onlarda noktalanan doğal gelişimin seyrine tanıklık ederler. Örneğin insan dışkısı, bitiminde yer aldığı beslenme ve sindirim sürecinin kanıtıdır. entelektüele gelince, işte o da, bir şekilde artığı, kalıntısı olduğu belirli bir tarihsel süreç ya da patikanın varlığını kanıtlar. Artık görüntüsü altında, muhtemelen bütün toplumu sarmış olan dürtüleri, nabız atışlarını, kıskançlıkları, karmaşaları ve tıkanmaları kendi kişiliğinde billurlaştırır. İyimserler entelektüeli bir "tanık" olarak nitelerler. Bense yalnızca bir "iz"den ibaret olduğunu düşünüyorum.

[BH.L.] Öyleyse size göre entelektüel, tamamen yararsız bir kişi.

[R.B.] Yararsız ama tehlikeli : Bütün güçlü rejimler, onu yola getirmek isterler. Tehlikesi daha çok semboliktir : Sürekli denetim altında tutulacak bir hastalık muamelesi yapılır ona; rahatsız edici bir fazlalık sayılır --rahatsız ediciliğine karşın, söyleminin fantezilerini ve taşkınlıklarını dikkatle denetlenen bir mekân ile çerçevelemek amacıyla genc de birlikte taşınan bir fazlalık.

Fransa, Paris'teki "Gizli" Katliamı Artık Kabulleniyor

Cezayir Savaşının son demlerinde meydana gelen ve sık sık unutulan, üstü örtülen bir olayın 30. yıldönümü, geçenlerde Paris'te ve Cezayir kentinde aynı anda kutlandı. 30,000 dolayında Cezayirlinin 17 Ekim 1961 günü Paris caddelerinde düzenlediği barışçı bir gösteri, polis tarafından vahşi biçimde dağıtılmış ve bastırılmıştı. O günkü resmi rakamlara göre, yalnızca iki Cezayirli ölmüştü; gerçek ölü sayısının ise yüzleri bulmuş olduğu, bugün genel kabul görmektedir. O sırada Paris polis müdürü, Maurice Papon'du. Halen Papon hakkında, İkinci Dünya Savaşı sırasında Bordeaux kentindeki Yahudilerin Almanya'ya sınırdışı edilmesi emrini vermiş olduğu gerekçesiyle iddianame düzenlenmiş bulunuyor.

Anne Tristan

Henüz tam belirlenemeyen sayıda Cezayirli belki 100, 200, hatta 300 kişi 17 Ekim 1961'de Paris'te, kimileri Seine nehrinde boğulmak suretiyle katledildiler. Tek suçları, bir gösteri yürüyüşüne katılmış olmaktı. Katliamdan topu topu altı ay sonra da ülkeleri bağımsızlığına kavuştu.

Ayşe, Abdülkadir ve Muhammed, 30 yıl sonra hala Fransa'da yaşıyorlar. Savaşı kazandıkları için, artık yaşananları kurcalamamayı yeğliyorlar. Geçmişi unutmamışlar, ama geçmiş rüyalarına da girmiyor.

Ayşe, Cezayir'in bağımsızlık hareketini yönlendiren Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin

Guardian Weekly'deki (3 Kasım 1991, s. 14) bir *Le Monde* makalesinden çeviren: Zeynep Çağlayan

(FLN) yürüyüşe katılma çağrısını duyduğunda sevinçten sıçradığını hatırlıyor. 15 yaşındaymış ve çocukluğundan beri belediye sınırlarının 4 kilometre dışında yaşadığı halde Paris'e hiç gitmemişmiş. Nanterre'de oturduğu gecekondu kenti, o zamanlar doktorlar dahil hiçbir Fransızın uğramadığı bir yer.

Komşu Bezons mahallesinde oturan Abdülkadir, yürüyüş günü bayramlık giysilerini giydiğini hatırlıyor. 400,000 Cezayirli göçmenin büyük çoğunluğu gibi onun da en büyük kaygısı, polis tarafından gözaltına alınıp sorgulanmak. Polis önüne gelen herkesi tutukluyor ve onları çoğunlukla *harki*'lerin (Fransa tarafında savaşan Cezayirlilerin) yüce merhametine terkediyor.

FLN kadrolarından olan Muhammed, gecekondu kentinin çamurlarını ayakkabısından silip, kuzeybatı banliyölerinden gelecek göstericilerin Rond-Point de la Defense'a ulaşmasını beklemeye koyulmuş; buradan göstericiler, Neuilly köprüsünden geçerek Paris'e gireceklermiş. "Vakur ve sakin olmalısınız" demiş onlara Muhammed. "Sakın şiddete başvurmayın. FLN'nin Fransa federasyonunun talimatları bunlarmış.

Muhammed, 1954 ayaklanmasından bu yana herhangi bir Fransız metropolünde gerçekleşecek bu ilk gösteri yürüyüşüne katılımın çok olacağından eminmiş. Cezayir'de, başkentin banliyölerinde yaşayan binlerce insanın, Aralık 1960'da şehir merkezine doluşup "Yaşasın bağımsızlık!" diye bağırışını, o gösterinin Fransız kamuoyu üzerinde nasıl derin bir etki bıraktığını hatırlıyormuş.

Tam, Fransız hükümeti ile FLN arasındaki müzakereler yeniden başlamak üzereyken, Fransa federasyonu da benzer bir gösteri yapmak istiyormuş. Federasyon liderlerinin gösteri sayesinde FLN'nin kendi içindeki çekişmeden daha güçlü çıkmayı umduklarını da biliyormuş Muhammed.

Paris emniyet müdürü Maurice Papon'un, Müslüman Fransızlara saat 20:30'dan sonra evlerinden çıkmamaları ve barlarını 19:00'da kapatmalarını "tavsiye" etmesi, gösteri yürüyüşü için iyi bir bahane olmuş. Ayırımcılık içerdiği için resmi nitelik taşımayan bu talimat, yine de, ırkçı bir sokağa çıkma yasağını fiilen empoze etmiş. 17 Ekim'e değin hiçbir Fransız örgütü bu sokağa çıkma yasağına karşı tavır almayınca, Cezayirliler, yasağa uymama kararını almışlar.

Claude, tüm meslek hayatını polis örgütünde geçirmiş bir Fransız. 1961'de çavuşmuş. Otuz yıl sonra, o dönem hakkında konuşmayı kabul eden çok az sayıda polisten biri. Meslektaşları, sanki savaş henüz bitmemiş ve sırların açığa dökülmesi zamanı gelmemişçesine, sessiz kalmayı yeğliyorlar.

Claude 17 Ekim akşamı nöbetten çıktığında, polisler, son derece gerginmişler. FLN'nin bir dizi akşam gösterisi hazırladığını, bunları 20 Ekim'de Cezayirli kadınların değişik hapisaneler önünde yapacakları gösterinin izleyeceğini, öğlenden beri biliyorlarmış.

Şehrin tüm girişleri denetleniyormuş. Devlet tarafından el konmuş otobüsler, polis minibüslerinin yanına dizilmişmiş bile. O gece görev yapacak olan polisler "kara suratlı"ları sopadan geçirmek için sabırsızlanıyorlarmış. Claude bir hayli endişeliymiş: savaşın sürmesi durumunda, polis gücünün de ordu gibi hezimete uğrayacağını düşünüyormuş.

(Bu sırada Paris polis şefliğini 1958'den beri yürüten Papon, Cezayir'de ordunun kullandığı yöntemlere başvurmaktaydı. Banliyölere, güya görevi yerel halkı korumak olan özel ordu birimleri yerleştirmişti. Paris'in merkezinde ise Cezayirlileri tutuklama ve işkence etme görevini, Fransız polisi adına "gönüllü" *harki* grupları üstlenmiş bulunuyordu.

FLN'in bu terör ortamına tepkisi, tekrar polislere örgütlü saldırılar politikasını yürürlüğe koymak şeklinde oldu. 1961 yılının Ağustos-Ekim ayları arasında 16 polis öldürüldü. Bütün polis karakollarına hakim olan duygu, korku ile intikam arzusunun bir bileşimiydi. Sokağa çıkma yasağı, polisleri pek yatıştıramamıştı. Papon, meslektaşlarından birinin cenaze merasimine katılan bir grup polise, "size saldıranlara on misli sert karşılık verin" diyordu.

Bütün bunlar olurken, Cezayir'ın Fransız

yönetiminde kalmasını isteyen yasadışı Gizli Ordu Örgütü (OAS), polis içinde bağlantılar kurmaya devam ediyordu. General de Gaulle Cezayirlilerle müzakere masasına oturmuştu gerçi; ancak generalin Evian görüşmelerinden hemen önce belirttiği gibi, o da karşısında diz çökmüş bir FLN istiyordu.)

Claude, nerdeyse biraz rahatladığını hissederek, artık bu yolun dönüşü yok, demiş kendi kendine. İlk çatışma saat 19:30'la 20:00 arasında gerçekleşmiş. Ayşe, Neuilly köprüsüne doğru ilerleyen ilk gösterici dalgasının içindeymiş; birden, karşısında polislerden, harki'lerden ve çevik kuvvetten oluşan bir duvar görünce, o akşam Paris'e giremeyeceğini anlamış. Çevresindeki göstericiler yavaş yavaş gerilemeye başlamışlar.

Bir gösterici tek başına ilerlemeye devam etmiş. Militan biri değilmiş, ama anlaşılan, o akşam arkasındaki kalabalığı peşinden gelmeye teşvik etmeye kararlıymış. Bir silah sesi duyulmuş ve gösterici yere yığılmış Lamar Akemun, o akşam çatışmada öldüğü resmen kabul edilen iki Cezayirliden ilki olmuş.

Bunu izleyen panik sırasında kaçmaya başlamış Ayşe. "Çevremde erkekler, bizi korumak için arabaları ters çeviriyorlardı." Kaçan kalabalık, hızla, arkadan gelen ikinci bir gösterici dalgasına toslamış. Polisler bir kere daha coplarıyla girişmişler. Tutuklanmadan hemen önce Ayşe'nin gözü, yerde yatan bir çocuk cesedine takılmış.

FLN yanlısı bir Fransız örgütüne mensup olan Josette, Etoile Meydanında yağmurun altında ne yapacağını bilmez bir şekilde bir aşağı, bir yukarı yürüyormuş. Tam bir saattir tekrar tekrar aynı sahne yaşanıyormuş gözlerinin önünde Metro'dan elleri havada çıkan Cezayirliler polis tarafından tartaklanıyor, coplanıyor ve minibüslere tıkılmadan önce yere yığılana dek dövülüyorlarmış.

Josette, ya deliriyor olduğuna, ya da birdenbire görünmez oluverdiğine kanaat getirmiş Polis onu hiç farketmemiş bile. Sadece Cezayirlileri toparlıyor ve Fransız asıllı Parislilerin tepkisini hiç düşünmeksizin görevlerini yerine getiriyorlarmış; zaten Parislilerin çoğu da başlarını çevirip görmezden gelmeyi yeğliyormuş.

Gene FLN yanlısı bir başka Fransız örgütünün üyelerinden Marthe da, Quartier Latin'de, Parislilerden çoğunun insanı hayrete düşürecek kadar pasif kaldıklarına tanık olmuş. Kafelerin teraslarına kurulmuş insanlar, iskemlelerine yaslanıp Cezayirli avını seyrediyorlarmış. Birilerinin, "En azından bu akşam bizim için eğlenceli bir gösteri hazırlamışlar" dediğini duymuş. Biraz ileride, Saint-Germain meydanında göstericiler, bir otobüs şöförüne binmelerine izin vermesi için yalvarmışlar; ama şöför kapıları sımsıkı kapatmış.

Cezayirlilerin yürüyüşlerini sürdürmeyi başardıkları tek yer, büyük bulvarlar olmuş. Bir saat boyunca sinema ve restoranların önünde yürümüşler; ama sonunda, burada da gösteri polisin ateş açmasıyla dağıtılmış. Saat 22:00'de, Boulevard Bonne-Nouvelle'deki Theatre du Gymnase'ın önündeki kaldırımda yedi ceset yatıyormuş.

İki saat sonra Rex sinemasının önünden geçen bir doktor, bir grup tutuklunun ayaklarının dibindeki cansız vücut yığınını görünce, olduğu yerde kalakalmış. Derhal gidip, hala nefes almakta olan yaşlı bir adama gerekli müdahalede bulunan doktora, polis engel olmak cesaretini bulamamış.

Polisin gece yarısı yayınladığı bildiriye göre, topu topu üç kişi -iki Cezayirli ve bir Fransız vatandaşı- vurularak ölmüşmüş; tutuklananlar ise 30,000 kadar göstericiden 11,538'ini kapsıyormuş. Polis, 7000 tutukluyu daha önce el koyduğu Spor Sarayına, 2000 tutukluyu da Pierre-de-Coubertin stadyumuna doldurmuş.

Claude ertesi sabah nöbete gittiğinde, Pierre-de-Coubertin stadyumunu korumakla görevlendirildiğini öğrenmiş. Göstericilerin o güne dek görülmemiş bir barbarlıkla toparlandıklarını farketmiş, çok geçmeden: stadyumda, hiçbir tedavi görmeyen yüzlerce yaralı Cezayirli varmış.

Meslekdaşları ona, tutuklular için hazırladıkları "karşılama komitelerini" büyük bir zevkle anlatmışlar. Tutuklular minibüs ve otobüslerden inerken, üzerlerine cop yağdı-

ran iki sıra polisin arasından geçmeye zorlanmışlar. Claude ayrıca, bir kısım cesetlerin çeşitli köprülerden Seine nehrine atıldığını da öğrenmiş.

Birkaç gün sonra esrarengiz bir grup "cumhuriyetçi polis memuru" tarafından basılan bir broşürde, polisin yaptıkları anlatılıyor ve kınanıyormuş. Polis Sendikası genel sekreteri Gerard Monate, broşürdeki suçlamaları reddetmiş; bugün ise bunların yüzde yüz doğru olduklarını kabul ediyor.

Paris belediye encümeni üyesi Claude Bourdet ile senatör Gaston Deffere, bir soruşturma komisyonu kurulması için çağrıda bulunmuşlar. Komünist Partisi ve Eugene Cladius-Petit gibi tek tük birkaç kişi, bu çağrıyı desteklemiş. Ancak İçişleri Bakanı Roger Frey, oyalama ve savsaklama yöntemlerine başvurarak sonunda öneriyi rafa kaldırmayı başarmış.

Kamuoyunda belirli bir öfke yok değilmiş; ne ki, hükümeti kendi kendinden hesap sormaya zorlayacak kadar güçlü değilmiş, bu. Fransa'nın tüm dini ve ahlakı otoriteleri, sendikaları ve Komünist Partisi, epey gürültü koparmışlar. Ama içlerinden sadece bir avuç öğrenci, aydın ve işçi, duygularını sokaklarda gösteri yaparak açığa vuracak kadar cesur çıkmış.

Ayşe ile kardeşi Fatma'nın yaşadığı gecekondu semtine, bu protestoların haberi bile ulaşmamış. Komşularından birçoğu kayıpmış; iki kızkardeş, onların öldürülmüş mü, tutuklanmış mı, yoksa Cezayir'deki kamplara mı sürülmüş olduklarını kestiremiyorlarmış. FLN, ölen ya da kaybolanların sayısını sonunda 327 olarak belirlemiş. Polis örgütünün iç denetim şubesinden daha sonra sızan bilgiler ise, polisler arasında 140 ölü rakamının yaygın kabul gördüğünü yansıtıyormuş.

Ayşe ve Fatma, 1962'de öykülerini sinema yönetmeni Jacques Panigel'e anlatmışlar. Yönetmenin mitingi konu alan filmi "Paris'te Ekim," olaydan ancak 12 yıl sonra sinemalarda gösterime girebilmiş.

(Sansür, insanların hatırlamasını engellemenin tek yolu değildir. Kasım 1961 ile Şubat 1962 arasında OAS, 450'den fazla saldırı düzenledi. Gittikçe artan sayıda Fransız vatandaşı, o güne kadar yalnız Cezayir'de veya büyük şehirlerin banliyölerinde yürütülen savaşın artık kendilerini de yakından tehdit ettiğini hissetmeye başladı.

OAS karşıtı gösteriler, gün geçtikçe kalabalıklaşıyordu. Polisin Şubat 1962'de Charonne metro istasyonunda 8 göstericiyi öldürmesinin ardından, bu sefer yarım milyon Parisli sokaklara döküldü. Bir ay sonra da Cezayir'de ateşkes ilan edildi.

Ayşe ve Fatma hala başkentin hemen dışında, gecekonduların yerini alan toplu konutlarda yaşıyorlar. Charonne'u unutmuşlar artık. Çoğu Fransız vatandaşı ise, 17 Ekim 1961'de neler olduğunu bugün bile bilmiyor.)

ES GIBT KEINEN STAAT IN EUROPA:

Günümüz Avrupasında Irkçılık ve Politika*

Etienne Balibar

Bu tebliğin daha önce kararlaştırılan temasını ve bir yere kadar da odak noktasını niçin değiştirmek durumunda kaldığımı anlatarak başlamak istiyorum. Bazı genel sebepler, Kongre programını okurken de aklımdan geçmişti; ama asıl son zamanlarda ortaya çıkan siyasal olaylar, kesin kararı vermeme yol açtı. Kongremizin genel başlığı olan "Göçler ve Irkçılık", farklı bir konjonktürde formüle edilen ve çoktandır devam etmekte olan bir projeye tekabül ediyor. Bu başlığın sezdirdiği temel iki fikir hiç de eskimiş değil, ama şimdi çerçevelenmeye, daha geniş ve karmaşık bir bütünün içine yerleştirilmeye muhtaçlar. Tartıştığımız sorunun, önümüzdeki yıllarda gerçekten bu ada layık bir insan hakları politikası

New Left Review dergisinden (Mart-Nisan 1991, No: 186), s. 5-19) çeviren Ayşen Anadol

açısından hayati önem taşıyacağı, her zamankinden daha açık. Ancak "Göçler ve Irkçılık" başlığı görünüşte iyi tanımlandığı sanılan iki olay arasında belirli bir korelasyon olduğu kanısını uyandırıyor. Bu olaylardan birincisi, ekonomik ve demografik olgular dünyasına, ikincisi ise sosyal davranışlar ve ideolojiler alanına giriyor.Bu da, göçlerin günümüzdeki örüntüsünün kaçınılmaz olarak ırkçılığı (belirli bir tutucu söylemde sık sık iddia edildiği gibi) "doğurmasa" bile *çağdaş ırkçılığı* belli bir noktaya odaklaştırdığı demek oluyor; öyle ki bizim ülkelerimizde bu olgu her şeyden önce *Gastarbeiter*'e [misafir işçilere yabancı işçilere -ç.n.], ailelerine ve çocuklarına yöneltilmiş, göçmen karşıtı bir ırkçılık halini alıyor. Diğer tarihi durumlara göre, deniyor, şimdiki olguyu farklı kılan da budur. Fransız yazarların olayları böyle görmeye eğilimli olduklarına kuşku yok; Alman arkadaşlarımız da hemen aynı eğilimi taşıyorlar. İşte bu, gözden geçirilmesi gereken ilk fikir oluyor.

Bu da bizi dosdoğru ikinci fikre götürüyor. *Her* Avrupa ülkesinde meselenin otomatik olarak bu şekilde ortaya konabileceği doğru mu? Halen kullanılan terminolojilere bakılırsa, hiç de öyle değil aslında. Britanya'da "ırk ilişkileri"nden söz ediliyor ve ırkçılık kurbanı olan topluluklara "göçmen" değil "Siyahlar" deniyor ki, bu da daha dolaysız biçimde sömürgecilikten türeyen bir durumu ve imajları çağrıştırıyor. Aslında bir ülkeden diğerine gerçek bir tekdüzelik yok; yalnızca, "ulusal" durumların göç ile ırkçılık arasındaki bağa çok farklı anlamlar yükleyen çeşitliliği var. Göçlerin kaynağı ve ele alınışı; ırk ayrımının biçimi; sosyal gerginliklerin hangi seviyede olduğu; siyasi yankı ve tepkilerin, özellikle de ırkçı ve ırkçılık karşıtı hareketlerin hangi çapta olduğu tek tek her ülkeye bakıldığında, bunların hiçbiri hiçbir şekilde aynılık göstermiyor.

Yeni Bir Avrupa Irkçılığı

Yine de bu farklı yapılanmaların birbirini etkilediğini, son birkaç yılda da birbirlerine yaklaşarak *Avrupa Irkçılığı* diyebileceğimiz yeni bir olguyu oluşturduklarını düşünmek için bazı nedenlerimiz vardı ve hâlâ da var. Bu, sadece bir benzetmeler ve paralellikler sorunu değil; "Avrupa'nın inşası"yla ek bir ivme verilmiş ve doğrudan doğruya bir ideal Avrupa imajına dayandırılarak sürdürülen *kurumsal* olgular sorunu. Hatta denebilir ki ırk ayrımı, her ülkede doğrudan doğruya eşit olmayan haklara sahip iki ayrı kategori yabancının tanımlanmasına yol açan Avrupa Topluluğu'nun doğasında yazılıdır. AT'nin gelişen yapıları, özellikle bireysel dolaşım, sınır kontrolleri, sosyal haklar, vb. gibi dikenli konulara neden oluyorsa, bu eğilimi sadece keskinleştirebilir ve AT'nin "içindekiler" ile "dışındakiler" arasındaki "farkı" açık ya da gizli bir çatışmanın alanı haline getirir. Avrupa'nın bütününe bakıldığında "Siyahların" ya da "göçmenlerin" önemli bir bölümünün kanun gözünde yabancı sayılmaları ise, sadece çelişkileri şiddetlendirmekte ve önemi gitgide artan Avrupa kimliği sorununun aciliyeti ile çakışmaktadır. Şu halde, bir yandan, bir Avrupa ırkçılığının ya da Avrupa ırkçılığı modelinin ortaya çıkışı, Avrupa'nın ekonomik eşitsizlikleri ve nüfus hareketleri ile bir dünya sistemi içindeki yeri sorununu yaratmaktadır. Öte yandan ırkçılık, asıl siyasi çerçevesini tek tek ülkelerin değil Avrupa'nın bütününün oluşturduğu kollektif haklar, milliyet, yurttaşlık ve azınlıklara muamele gibi konularla ayrılmaz biçimde içiçe geçiyor.

Bu noktada işler daha da karışıyor; ama son olaylar, durumu berraklaştırmaya ve varsayımlarımızın hiç olmazsa bazılarını tartışmaya açmamıza yardım ediyor.

Bir kere, şu sözünü ettiğimiz Avrupa, nedir aslında? Bu referans noktası olmadan bir şey yapamayız; oysa bunun tek ve kesin bir anlamını saptayamıyoruz bir türlü. Bugünkü "Avrupa"yı bir siyasi bütünlüğe, bir tarihi-kültürel bütünlüğe ya da bir "etnik" bütünlüğe gönderme yoluyla tanımlayamıyoruz. En belirsiz sorun ise, bir "Avrupa tanımı"nın belli bir topluluğun üyeleri, belli

hakların sahipleri, belli bir kültürün temsilcileri olarak "Avrupalıları tanımlama" olasılığını içerip içermediği. Irkçılığın kurumsal ve ideolojik yönlerinin analizinde, bu sorun son derece büyük önem taşıyor.[1]

Yıllarca bizim de içinde yaşadığımız resmi imaj –şimdi içimden resmi efsane demek geçiyor– böyle Avrupa ve Avrupalılık tanımlarının ilke olarak mümkün olduğuydu. Bazen, "Avrupa'nın inşasının" ulusal özelliklerin yok olması pahasına sürdürülüp sürdürülmeyeceği ya da nereye kadar sürdürüleceği sorulurdu; ama kimsenin "Avrupa" kelimesinin neye atıfta bulunduğu konusunda herhangi bir tereddütü olmazdı. Bizim ilk proje taslağımızda da, ne kastettiğimiz son derece açık gözüküyordu: asıl sorun, "göçler" ve "ırkçılık"tı. oysa şimdi her şey değişti; tam tersi söz konusu. Irkçılığın ve göçlerle ilintisinin ciddi bir analizinden önce, bu "Avrupa" kelimesinin ne demek olduğunu ve yarın ne anlama geleceğini kendi kendimize sormamız gerekiyor.

Oysa, aslında biz burada ilk durumun *gerçekliğini* keşfediyoruz ve bu da onu eskiden ifade ediş tarzımızı tuzla buz ediyor. Avrupa daha yavaş ya da daha hızlı, daha kolay ya da zor "inşa edilen" bir şey değil: Hiçbir hazır çözümü olmayan, tarihsel bir sorun. "Göçler" ve "ırkçılık", bu sorunun unsurlarından bir kısmını oluşturuyor.

Durum neden değişti? Cevabını hepimiz biliyoruz. Topu topu bir yıl içinde birbirini izleyen üç tarihi olayın muhtemel etkileri bunun nedeni: Sosyalist devletler sisteminin çöküşü; Almanya'nın birleşmesi; Orta Doğu'da bir "dünya savaşı" olmasa bile belli ki "yerel" olmayacak ve yeni bir analiz kategorisini gerektirebilecek bir savaşa her an yol açabileceği görülen önemli bir krizin patlaması. [Bu yazı yazıldığında, Körfez savaşı daha çıkmamış ve bitmemişti-ç.n] Bu üç olayın da tüm sonuçları henüz somutlanmış değil; bu yüzden de analiz işi bizim için hem zorunlu hem de fazlasıyla riskli. Özellikle de geriye dönüp nedenlerine bakıldığında, bu üç olayın birbirleriyle yakından ilişkili olduğuna hiç kuşku yok. Bu ilişki, zaman içinde birbirlerini izlemelerinden ibaret değil; ama tam ne olduğu da pek açıklık kazanmıyor. Ancak belli ki bu olayların hiçbirinin sonuçları diğer ikisinden bağımsız olarak gelişemez ve *bir "Avrupa"nın varoluşu ve doğası bu sonuçların gelişimine göre bambaşka biçimlerde kendini gösterebilecektir*

Soğuk Savaştan Sonra

Burada, önümüzdeki bazı sorunların anahatlarını çizelim. "Varolan sosyaizm"in çöktüğü su götürmez; siyasi bunalımı ile ekonomik bunalımı, birleşti sonunda. Bir bakıma bu, 1958'in bıraktığı vasiyetin yürürlüğe konmasıdır. Ama bu çöküş, ne sosyalizmin yenilenişini ya da (Honecker rejimini eleştiren Alman Demokratik Cumhuriyeti aydınlarının bir yıl önce hâlâ düşündüğü gibi) bir "üçüncü yol"u, ne de yeni teknokrat "elit"lerin hayal ettiği siyasi iberalizmi doğuruyor. Çöküşün ilk sonuçları, yönetimin çözülüşü, ekonomik durumun daha da zorlaşması ve her seviyede patlak veren milliyetçiliktir. Avrupa'daki siyasi bölünmenin sona erişi, muazzam tarihi önem taşıyan *ilerici* bir gelişmedir. Aydınlar arasında "Avrupa kültürü" fikrine duyulan bir coşku ile atbaşı gitmesi de anlaşılır bir olgudur; yeni fikir ve projeler üretebilecek bu heyecanı paylaşabiliriz. Ama bu kültüre tekabül eden kitlesel ideolojik gerçeklik, *ilk ağızda* şiddetlenen bir milliyetçiliktir; daha kesin olmak gerekirse, ulusal bencilliklerin şiddetlenmesi ile "Amerikan" modeli tüketim ve toplumsal iletişimin ilerlemesi arasındaki sallantılı dengedir.

"Varolan sosyalizm" çökerken, hem bürokratik devlet ve tek parti aygıtını hem de ondokuzuncu yüzyıl işçi hareketinin eşitlikçi ütopyasını alıp götürüyor. Ama ortaya çıkan sonuç, hiç de "tarihin sonu", sosyal çatışmaların "liberal" bir sistem aracılığıyla düzenlenişinin zaferi değil. Tersine, "ideolojiler" ve "kamplar" arasındaki o büyük, her şeyi basite indirgeyici karşıtlık ortadan kaldırıldığında, "liberalizm"in kendisinde

hızlı bir farklılaşma bekleyebiliriz; özellikle *kapitalizmde demokrasi* sorunu tekrar öne çıkabilir, çünkü Doğu'da hem anti-kapitalist, hem anti-demokratik bir sistemin varlığı, bu iki terimi [kapitalizmi ve demokrasiyi -ç.n.] özdeşleştirici bir rol oynamayacak artık.

Şu andaki en büyük ve en vahim belirsizlik, Orta Doğu bunalımının sonuçlarıyla ilgili. Tabii bu sonuçlar savaşa girip girmeyeceğimize ve böyle bir çatışmanın uzunluğu ile yıkıcılık derecesine bağlı. Ancak bu sonuçların, şimdiki "kamplar"ın kaçınılmaz olarak yeniden şekillenmesine yol açacağı kesin. Herhangi bir hipotezde geçerli olabilecek en az üç gözlemde bulunabiliriz.

Birincisi, Soğuk Savaşın sonunda ABD'nin yegâne süper güç olarak kaldığı kabul ediliyor. Ama şu anki durumda bu, çatışmaların azalması değil, istikrarlı bir dünya düzeninin imkansızlığı, güce başvurma gereği, ve muhtemelen birkaç "bölgesel" emperyalizmin oluşması anlamına geliyor.[2]

İkincisi, Kuzey ülkelerinin sonuçlarını hiç düşünmeden bunalımı Üçüncü Dünya'ya "ihraç" etme başarısını gösterdikleri, böylece "üçüncü" ülkelerin mutlak yoksullaşması pahasına kendi ekonomilerinin istikrar kazandığı bir dönemi geride bırakıyoruz. Şu anda girdiğimiz dönem ise, petrolün ve diğer hammaddelerin kontrolü yüzünden çıkacak çatışmaların, "gelişmiş" ülkelerin kendi toplumsal ve ekonomik dengelerini tehlikeye atacağı bir dönem olacaktır.

Üçüncüsü, Orta Doğu'daki siyasal ve sosyal gelişmeler ile Avrupa ülkelerindeki siyasal ve sosyal gelişmeler arasındaki "bağlantı"nın sıkılaştığını, başka bir deyişle, din, kültür, ekonomi ve politika boyutlarında daha çok çatışmaya yol açabilecek nitelikte bir "Akdeniz" topluluğunun fiili olarak kurulduğunu (ya da yeniden kurulduğunu) görebiliyoruz. "Arap ulusu" ve "Avrupa ulusu" dediğimiz (ve farklı tarihi nedenler yüzünden, kendi içlerinde hiç de istikrarlı biçimde kaynaşmış olmayan) bu iki bileşke, artık birbirlerine yakından bağlıdırlar ve birbirlerinden bağımsız olarak evrilemezler.[3] Ancak gelecekteki "demir perde"nin ve gelecekteki "duvar"ın Akdeniz'de ya da Akdeniz'in güneydoğusunda bir yerden geçmesi ihtimali mevcuttur ve bunların da yıkılmaları öncekilerden daha kolay olmayacaktır.

Bu noktada, son olayların "Avrupa'nın inşası" üstündeki muhtemel etkilerini düşünmeye çalışmamız gerekiyor. Herhangi bir kehanette bulunamayacağımı hissediyorum; ama tartışmaya başlayabilmek için birkaç çalışma hipotezi ortaya atmak da zorunlu. Bunlardan birincisi, olumsuz nitelikte: Avrupa toplumlarının ulus-aşırılaşmasına doğru artık geri döndürülemeyecek adımlar atılıyor omasına rağmen; ayrıca, kurumsal düzeydeki değişimlerin muhtemelen geri döndürülemez olmasına rağmen, *politik-ekonomik "küçük Avrupa" beklendiği gibi gerçekleşmeyecektir.*

Kısmen uluslarüstü, kısmen de konfedere bir nitelik taşıyan bu dar Avrupa Birliği, siyasi-askeri bir Doğu-Batı çatışması çerçevesinde ABD ile işbirliği yapmasına rağmen, sonuç olarak Amerika'nın gücüne rakip olarak gelişmişti. ABD'nin Sovyetler Birliği karşısındaki siyasi zaferi (ki artık SSCB'nin bir devlet olarak varlığını sürdürmesi bile kuşkuludur) sırasında, ABD'nin dünyadaki ekonomik üstünlüğü aslında görece zayıfladı. Şimdi Doğu Avrupa, kapitalist pazarın genişlemesinin öncelikli alanı olarak açılıyor; bu da Avrupa ile ABD arasındaki rekabeti keskinleştirebilir. Ama bu rekabette tüm Avrupa ülkelerinin, hatta Batı Avrupa ülkelerinin bile, çıkarları ve olanakları aynı değildir. İki Almanya'nın bireşmesi kaçınılmazlaştığından beri Fransa'da ve Avrupa'nın diğer kesimlerinde duyulmaya başlayan şoven, Alman düşmanı söylem, Avrupa'da muhtemelen geçmişte kalmış bir ulusal anlaşmazlıklar çağıyla kurulan benzetmelere dayanıyor. Gene de gerçek şu ki, Avrupa'nın inşası birçok ülke arasındaki göreli bir denge durumu üzerine kurulmuşken, şimdi, kendi içinde büyük bir güç dengesizliği ve Doğudaki "yeni hudut bölgeleri"nin

ekonomik ve siyasi bakımdan değerlendirilmesi açısından son derece eşitsiz bir kapasite ile yüzyüzedir. Körfez bunalımı da Amerikan emperyalizmi ile Orta Doğu'nun "alt-emperyalizm"leri arasındaki boy ölçüşmede AT ülkelerinin aynı çıkarlara sahip olmadığını ya da çıkar hesaplarını farklı biçimlerde yaptığını açıkça gösteriyor. Bunların hepsi, siyasi etkileri hemen öngörülmese bile kalıcı çekişme unsurlarıdır.

Dolayısıyla, şu iki yorumlama şeması üzerinde bir an durmaya değer: Birincisi, Avrupa federal bir devlet ya da çok uluslu bir imparatorluk gibi kapalı bir bütünlük olmayacak; uluslarüstü kurumların oluşturduğu birkaç eşeksenli dairenin *açık* bir kümelenmesi halinde, istikrarsız bir dengede duracaktır. Farklı ekonomik-kültürel kümelerin– ki her birinin tarihi özgüllüğü, en az "Avrupa birliği"ninki kadar güçlüdür– karşılaştığı ve gerektiğinde çakıştığı bir bölge oluşturacaktır, Avrupa. Bu kümelenmeler şunlar olabilir: Bir *Avrupa-Amerika* öbeği, bir *Avrupa Akdeniz* (asıl olarak Avupa-Arap ya da Avrupa-Müslüman) öbeği ve sosyalist rejimin damgasını vurduğu, bu yüzden de onu "tasfiye" etme göreviyle yüzyüze olan bütün ükelerin ya da bazılarının oluşturduğu bir *Avrupa-eski Sovyet* ya da *Avrupa-Doğu Avrupa* öbeği. Bu kümeler, doğal olarak, birbirine bitişik değil çoğunlukla üst üstedir. *Avrupa'da tek bir ev değil, birkaç "ortak ev" sözkonusudur*

İkincisi, bu dışa açık kümelenmeler, gerçekten özerk bir birim omaktan çok çeşitli global mekânlar arasında bir kesişme alanı oluşturduklarından, silinmez "sınır"larla ayrılmamış ve ayrılmayacak değillerdir. Bunlar sadece siyasal devlet sınırları değildir; hepsinden fazla, haritalarda gözükmeyen ama yönetim kurullarında ve sosyal pratiklerde somutlanan hareketli sosyal sınırlar; keza, kökenleri ve işbölümündeki mevzileri farklı nüfus grupları arasındaki "iç sınırlar" sözkonusudur. Nitekim bu "Avrupa", şimdi bile, özellikle "Güney"den ve "Doğu"dan gelen çeşitli tipte siyasi-ekonomik göçlerin buluştuğu noktadır; bundan sonra da bu özelliği daha da artacaktır. Hem ideolojik hem de ekonomik nedenlerle, sonradan ortaya çıkmış engeller (özellikle sömürgelik sonrası durumdan) ve Helsinki'deki gibi insanı utandıran vaadler de göğüslenerek bu göç tiplerine farklı statü verilmeye çalışılacaktır.

İşte böylece biçimlenen şey, bir "eritme potası" ya da etnik-sosyal grupların istikrarsız bir hiyerarşiye sahip bileşkesidir. Ama aksi takdirde çağrıştırabileceği Amerikan deneyinden farklı olarak, özgün milliyetlerin silinmesini değil başka biçimlerde güçlendirimesini öngörür.

Tarihsel Önemde Bir Tersyüz Oluş

Eğer bu çok genel beklentiler doğruysa, bu, tarihin biraz sonra başka bazı yönlerine bakacağımız bütünsel akışının bir çeşit tersine çevrilmesi demektir. Avrupa, üç yüzyıl boyunca tüm dünyaya kendi siyasal modellerini ve ulusları ve "blok"ları arasındaki anlaşmazlıkların sonuçlarını ihraç etti. Oysa şimdi tam tersi bir süreç ortaya çıkıyor. "Dünya intikam alıyor": Avrupa, tüm dünyadaki siyasi sorunların billurlaştığı başlıca mekândır– çelişkilerin de zayıf halkası olmasa bile, hassas noktasıdır.

Bunu en iyi anlatacak durum "Alman sorunu"nun incelenmesidir. Son olaylar, çoğu yorumcunun, insanların unuttuğu ya da unutmuş gibi yaptığı Alman ulusal (ve ulusalcı) geleneğinin gözlerimizin önünde, Avrupa tarihinin belirleyici unsuru olarak tekrar su yüzüne çıktığına karar vermelerine yol açtı. Kısacası, ya bir "Alman Avrupası" ya da "Avrupasız bir Almanya" olacak gibiydi. Bu gözlemdeki doğruluk payını reddetmeksizin, karşısına diyalektik olarak zıt bir fikri; tüm Avrupa ülkeleri içinde Almanya'nın, "ulus" biçiminin krizi ile en keskin şekilde karşı karşıya geleceği fikrini, koyabiliriz. Bunun bir sebebi, eski ADC ve eski FAC'de yaşayanlar içinden tek "Alman halkı"nın çıkabileceğinin hiç de açık olmamasıdır. Ama çok daha önemlisi, eğer –

Doğu Avrupa ülkelerinin uğruna başkaldırdığı– hareket özgürlüğünü engellemenin mümkün olmadığını varsayıyorsak, o zaman *Almanya, sözünü etmekte olduğumuz bütün "farklılıkların", bütün etnik ve sosyal huzursuzlukların potansiyel olarak toplandığı yer olacaktır*. Londra, Stockholm, Varşova, Moskova, Budapeşte, İstanbul, Bağdat, Kahire, Roma, Cezayir, Madrid ve Paris'i içine alan bütün bir tarihi alanın siyasi-coğrafi merkezi olarak Berlin, aynı zamanda bu alanın çeşitli bölgelerinden yansıyan siyasi huzursuzlukların da "merkezi" olmadan, yeni Almanya'nın başkenti olamaz.

İşte şimdi, bu çerçevede kendini gösteren ve gelişen ırkçılık sorununa, daha doğrusu sorunlarına dönebiliriz. İcelememiz gereken ve "yeni ırkçılık" teriminin ancak kabaca anlatabildiği olgunun, "tanım"larımızın ve şemalarımızın türediği, daha önce varolan ırkçılığın sadece bir varyantı olmadığı görüşünü, giderek daha fazla benimsiyorum. Bence karşımızda *yeni* bir biçimlenme var; yirminci yüzyıl sonunda Avrupa'da kurulması sürdürülen sosyal ilişkilerin ve güç yapısının orijinalitesini "yansıttığı" ölçüde yeniliği daha da belirginleşecek bir biçimlenme. İşte bu yüzden "ırk" kelimesinin ta kendisi ve onu tamamlayan ya da onun yerine kullanılan renk , etnik grup, dışarıdanlık, göç, hatta din terimleri, yakın çağ tarihinin büyük "devrim"lerinin bir türevi olarak iki-üç kez anlam değiştirdiği gibi, bugün de anlamını değiştiriyor. Ama böyle bir biçimlenmenin toplumun bir ucundan diğerine kadar billurlaşması; insan gruplarının günlük "farklılık" ya da "başkalık" algılamalarına, yönetimin, iletişimin ve sosyal bilimlerin teknik diline yerleşmesi için, birbirinden oldukça farklı üç tip faktörün birbirinin üzerine oturması gerekir. Birincisi, kısmen bilinçli kısmen bilinçsiz bir *kollektif bellek* geleneği ya da şeması oluşmalıdır; bu bellekte "sarsıcı" olaylar iz bırakmış olmalı, kurumların ve kültürün asıl tarihiyle harmanlanmalı ve böyle travmaların sürekliliğini gösteren tarihi olaylarla zaman zaman tekrar harekete geçirilebilmelidir. İkincisi, gerçek hayatta *ayırımcı bir sosyal yapı* varolmalı; istikrarlı olmasa bile ekonomik ve sınıfsal ilişkilerde gerekli işlevleri görmeli, devlet örgütlenmesine en azından kısmen nüfuz etmiş olmalıdır. Üçüncüsü, bir kurumsal bunalım *konjonktürüne* girilmeli; bu konjonktürde kurumların (özellikle de devletin) kendi ideolojik temelleriyle olan ilişkileri ve bireylerin bu kurumlarla olan "kimlik-yapıcı" ilişkileri öyle şiddetle sarsılmalıdır ki, kitlesel bir zihni ve ahlaki güvensizlik ortaya çıksın.

Şu anki durumda bu unsurlar Avrupa'nın hemen her yerinde görülebiliyor ve özellikle, "kamuoyu"nun evrimi ile açıkça ırkçı nitelik taşıyan hareketlerin –Fransa'daki hariç küçük çaplı da olsalar, "problematik"lerinin en azından bir kısmını bütün topluma yükleyebilen hareketlerin– evrimi arasında nasıl derinden bir bağ kurulduğunu açıklamaya yardımcı oluyorlar. Bunları tek tek ele aldığımızda, *hem* Avrupa'da ırkçılığın ne kadar derin, *kalıcı* kök ve temelleri olduğunu, *hem de* bu ırkçılığın çeşitli uluslara ve sosyal tabakalara mensup kitleleri örgütleyebilecek değilse bile hegemonyası altına alabilecek bir siyasal olay haline gelebilmesi için ne kadar özel bir *konjonktür* gerektiğini görmeye başlıyoruz.

Irkçılığın İdeolojik Şemaları

Aslında Avrupa kültürü, dolayısıyla Avrupa fikri veya mitosu, belleklere ve kollektif algılamalara ilişkin sonuçlar üretmeye devam edecek gibi görünen, özellikle ırkçı karakterdeki iki *ideolojik şemayı* –bu şemalarla tamı tamına özdeş olmasa bile– bir şekilde içermektedir sömürgecilik şeması ve anti-Semitizm (Yahudi aleyhtarlığı) şeması. Burada oldukça tanıdık bir zemindeyiz; yine de birkaç gözlemde bulunmak yerinde olur.

Birincisi, "sömürgesizleşme" [dekolonizasyon ç.n.] süreci özellikle Fransa gibi ülkelerde hiçbir zaman tamamlanmamış; ayrıca, (aslında barbarlığın taşıyıcıları olan)

sözümona "uygar" uluslar tarafından "dünyanın paylaşılması"nın ne menem bir şey olmuş olduğu konusunda yeni bir kollektif bilincin doğmasına da yol açmamıştır. İkincisi, gerçi sömürgecilik bir Avrupa girişimiydi ve 1885 Berlin konferansı bir bakıma bu niteliğinin simgesi gibi de değerlendirilebilir ama, anti-Semitizm de Avrupa'ya özgü bir olguydu alt tarafı. Nazizmin ilelebet lanetlenmişliğini hiçbir şekilde yumuşatmaya kalkmaksızın, bunun mutlak surette Almanlara özgü olduğu yolundaki efsaneye de son verme zamanının geldiğini belirtmeliyiz. Bunun kanıtları maalesef özellikle bugün çok çarpıcı Avrupa'nın iki ucunda, Fransa ile eski sosyalist ülkelerde, milliyetçiliğin yoğunlaşmasının yanısıra çıplak anti-Semitizmin de yeniden uç verdiği apaçık görülüyor. Yabancı düşmanlığının [*xenophobia*] başka biçimleri de var, kuşkusuz. Ama benim kafamda bir nokta çok açık Eğer ırkçı söylem ve anlayışın en sivri ucu, Avrupa'ya yerleşmiş "Arap-Müslüman" kökenli nüfusa batma eğilimi gösteriyorsa, bunun ardında, sömürgeci ve anti-Semitik şemaların bu olayda yoğunlaşması ya da üstüste çakışması, böylece ırk üstünlüğü imajı ile kültürel ve dinsel rekabet imajının birbirini güçlendirmesi, yatmaktadır.

Eğer ırkçı söylem ya da ideoloji ile milliyetçi söylem ya da ideoloji arasındaki ilişkinin[4] paradokslarını inceleyeceksek, dikkatimizi tekrar Avrupa ırkçılığının geleneksel şemalarında odaklaştırmamız şarttır. Çoğu kez ırkçılık, milliyetçilik açısından hiç de işlevsel değildir; aksine, hem çok fuzuli ve hem de hantal, sıkıntı veren ayırımlar yaratır. Ne ki, ırkçı bir "ilavesi" olmayan bir milliyetçilik örneği de hemen hiç yoktur. Benim düşünceme göre ırkçılık, milliyetçiliğin hem tarihi zorunlulukları hem de pratik imkansızlıkları (imkansızlık diyorum, çünkü hiçbir milliyetçilik, gerçek dünyada tamamen saf, tamamen hegemonik bir topluluk idealini gerçekleştiremez) tarafından harekete geçirilen çelişkilerinin belirginleşmesi ve öne fırlamasıdır. Ama bu öne fırlayış, aynı zamanda bir *geri dönüş* olmasa; başka bir deyişle, eğer ırkçı düşünce şemaları milliyetçiliğin geçmişinde mevcut olmasa, asla mümkün olamazdı. İdeolojik etkenlik, geçmişin etkenliğidir; hatta, bizatihi ideoloji denilen şeyin, bu geçmiş etkenliğinden başka bir şey olmadığını bile söyleyebiliriz.

Ancak, oldukça açık ki olayın sırf geçmişle açıklanması, ulusal etnik ve sosyal "farklılığa" ilişkin ırkçı algılama şemalarının neden canlandırılıp yeni bir bileşime kavuşturulduğunu bize söyleyemez. *Dolayısıyla aynı zamanda*, bugünkü ırkçılığın sosyal temellerini bulup ortaya çıkarmak da gereklidir.

Özellikle, toplumsal çelişkileri Marksist açıdan yorumlama geleneğinin, dünyanın her yanından dalgalar halinde gelen göçmen işçilerin kitlesel ve uzun süreli varlığıyla birleştiği, Fransa gibi ülkelerde, şimdiye kadar en çok incelenen yapı, sosyoekonomik temel olmuştur. Ya da, daha kesinlikli bir ifadeyle, istihdamın yapısına; daha da temel olarak, kapitalizmin, iş gücünün farklılaşmış biçimde yeniden üretilmesine yönelik bir mekanizmaya sürekli olarak başvurmasından kaynaklanan, kurumsal bir ayırımcılığın varlığıdır, en çok incelenmiş olan. En azından belirli bir genellik seviyesinde, şu üç kerte arasında (a) beceriler ıskalası ile, (b) yabancı işçilerin oranı, ve (c) dünya ekonomisinin egemenlik altına alınmış ("çevresel"), meta öncesi üretim biçimlerinin kısmen ağır bastığı ve "ileri" ülkelerdeki işçi hareketinin yüz yılı aşkın bir süredir kazanmış bulunduğu "sosyal haklar"dan yoksun bölgelerinden, sermayenin vasıfsız işçi getirtmek suretiyle eğitim ve idame maliyetlerini azaltmasına olanak veren "emek gücünün yeniden üretimi" yöntemleri arasında, belirli bir mütekabiliyet söz konusudur.

İşte, Avrupa Topluluğu'nun resmen onayladığı ve muhtemelen korumak, sürdürmek isteyeceği, farklılaşmış bir emek gücü yeniden üretimi biçimi, tam da budur; tek duraksanacak nokta, AT'nin *aynı zamanda*, kapitalist kârlılık mantığına belki

de ilk ağızda aykırı görünen bir biçimde, eski sömürgelerden gelme nüfus gruplarının Avrupa'ya entegre edilmesine yönelik mekanizmaları da öngörüyor olmasıdır. Wallerstein'in terminolojisini kullanacak olursak, bu durum, genel emek gücü içindeki beceri sıralarnası sistemlerinin ve eşitsizliklerinin *etnikleştirilmesi* sürecini yapısal dayanaklara kavuşturmakta; bunun "öznel" karşılığı da yönetenler ile yönetilenler arasındaki, en çok da yönetilenlerin kendi içlerindeki ırk ve kültür önyargılarının kurumlaştırılması olmaktadır –bundan sonra hakim sınıf politikası, yönetilenlerin kendi içlerindeki bu önyargılarla oynamaya, onları kullanmaya kalkışabilir, ama bunun getireceği riskleri göze alarak.

Wallerstein, teknolojik değişikliklerin, en önemlisi de dünya pazarının yeni yeni biçimlenişlerinin, sistem için "işlevsel" olan ayırımların da habire değişmesini zorladığını sözlerine ekler. Örnek gerekirse, savaştan önce Fransa'da başlıca ayırım çizgileri, bir yanda Fransızlar ile diğer yanda İtalyanlar, Polonyalılar ve İspanyollar arasından geçiyordu; bugün ise "Avrupalılar" ile (Asyalılar hariç) "Güney'den gelenler" arasından geçme eğilimi gösteriyor. Dolayısıyla ideolojik kalıpyargılarda [*stereotypes*] billurlaşan etnik imajların, aslında "etnikleşmiş" sınıf ilişkilerinden ibaret olan gerçek ilişkilerin sürekli gerisinde kalmasını bekleyebiliriz.

Bu analizin kendi çerçevesi içindeki doğruluğu, bana su götürmez gibi geliyor. Ama eklemek istediğim birkaç nokta var. Birincisi, iş gücünün farklılaşmış yeniden üretiminin merkez ile çevre arasıdaki zıtlıktan beslenişi, bütün kapitalizm tarihi için geçerlidir. Ancak bunun sosyal ve siyasal etkileri, bugün iletişim sistemlerinin organizasyonu ve işleyişinde devrim yaratan değişiklikler tarafından, belirli bir dönüşüme uğratılıyor. Kapitalist dünya, artık sadece bir "dünya ekonomisi" değildir. Aynı zamanda, potansiyel olarak bütün nüfus gruplarının bir şekilde birbirini hemen "gördüğü" ve birbiriyle ilişki içinde bulunduğu, birleşik ve tekelleşmiş bir dünya iletişim mekânıdır[5] Böyle bir dünya, daha önce tarihte hiç varolmamıştı. Dolayısıyla, kapitalist gelişimin kültürel ve sosyal olarak böldüğü, mesafelerin uzaklığı yüzünden ayrı duran ve sadece "marjlarda" birbiriyle ilişki kurabilen iki farklı *"insanlık"* –ırkçı ideolojide, "aşağı insan" ile "üstün insan", "azgelişmiş" ile "çokgelişmiş" olarak beliren zıtlıklar– artık böyle birbirinin dışında kalmamak durumundadır. Aksine, aynı iletişim, simgeler ve yaşam mekanında daha da fazla içiçe geçiyorlar. Dolayısıyla dışlama olayı, *dünya çapında içsel olan bir dışlama* biçimini alıyor; yakınçağın başından beri sadece yabancı korkusunu değil, (hem yakın ve hem de farklı olan *komşulara* yönelik bir korku ve nefreti ifade eden) ırkçılığı da körükleyen, işte tam bu yapıdır.

Şimdi, işçi hareketinin enternasyonalist bir geleneğe sahip olduğu ülkelerde bile sınıf ırkçılığının gelişiyor olması, bir "ekstansif" birikim aşamasından –bu aşamada göçmen işçiler kitlesel olarak, ama sadece özel bazı işlerde istihdam ediliyorlardı– bir kriz ve işsizlik aşamasına ve oradan da, "merkez"deki endüstri ve hizmetlerde kullanılan vasıfsız iş gücünü asgariye indiren bir "entansif" birikime geçiliyor olmasına tekabül ediyor. Bu sıralama, Almanya'daki Türkler ya da Fransa'daki Kuzey Afrikalılar gibi, AT alanına 1950'ler ve 1960'larda dışarıdan getirtilen nüfus gruplarının görece istikrar kazanmasına da denk düşüyor. Bu göreli istikrar, "ailelerin birleştirilmesi" ve (artık ilk nesil gibi ayırımcılığa maruz bırakılması olanaksız) "ikinci, hatta "üçüncü" kuşakların ortaya çıkması gibi boyutları da içeriyor.

Bütün bunların sonucunda, emek gücünün bağrındaki, onu bölen çatlak ya da yarık, hâlâ bir sınıf ilişkisi olsa bile, artık hakim özelliği bir aşırı-sömürü olayı olmaktan çıkmaktadır. İşin bugünkü çehresi, daha çok şunları kapsıyor Değişen koşullar ortamında emek piyasasında rekabet; "ulusal" ve yabancı işçi yığınlarının *ortak* yoksullaşması; bütün bir yedek işsizler or-

dusunu barındıran gettoların oluşması– ya da William Julius Wilson'un deyimiyle, çok-ırklı ve çok-kültürlü bir alt-sınıfın ortaya çıkması. Bu noktada, şimdiki aşamayı karakterize eden ve sömürülenlerin kendi aralarındaki huzursuzlukları durmadan ateşleyen yapısal olguya geliyoruz *Etnik "farklılık" global olarak (dünya ölçeğinde) maksimize, yerel olarak (kent ölçeğinde) ise minimize edilmektedir*. Bu paradoks ayrıntılı olarak incelenmedikçe, "yeni ırkçılığın" oluşumunu anlamak; özellikle de, kölelik ve sömürgeler çağında biçimlenmiş "biyolojik" kalıpyargıların, aynı yoksulluğu paylaşan proleterler arasında "küçük farklar" arayışına denk düşen "kültürel" kalıpyargılara dönüşmesi eğilimini anlamak, mümkün olmayacaktır.

Devletin Rolü

Ancak bu analitik ilaveler de yeterli değildir, çünkü ekonomi alanına sıkışıp kalmışlardır; ya da daha kesinlikli bir ifadeyle, ekonomik yapılar ile ideolojik formasyonlar arasında dolaysız bir bağlantı kurulmasını içermektedirler. Modern toplumlarda ekonomik eğilimlerin kollektif tasarlama [*representation* – temsil, simgeleme] mekanizmalarına eklemlenişini gerçekleştiren temel aracılık ve dolayımlardan soyutlanmışlardır. Burada, bireyler arasındaki günlük ilişkilerin dahi örgütlenmesine varıncaya dek devletin oynadığı rolden; dolayısıyla da, devlet kurumlarındaki krizin "kitlesel düşünüş" üzerindeki etkilerinden söz ediyorum.

Bu boyut bana mutlak surette belirleyici gibi geliyor; bu da bizi, ırkçılık ile milliyetçilik arasındaki eklemlenişe ve bunun şimdiki konjonktürde büründüğü biçime ilişkin, başlangıçta ortaya attığımız soruya götürüyor. Şöyle bir tez önermek istiyorum: Çağdaş ırkçılık, özünde asla, kültürel ya da sosyolojik farklılıkların çarpıtılmasına dayanan bir *"Öteki ile ilişki"*den ibaret değildir; Öteki ile, Başkası ile, *devletin müdahalesi aracılığıyla kurulan* bir ilişkidir. Daha iyisi –ve işte burada, esas olarak bilince çıkmamış bir boyutun kavramlaştırılması gerekir– bu, *çarpık biçimde "yaşanan" ve Başkası ile bir ilişki olarak "düşünülen," devlet ile çatışmalı bir ilişkidir.*

Bu husus, Fransız aşırı sağının deyişiyle "ulusal tercih" sorununun, günümüzün ırkçı bileşkesi için neden bunca büyük önem taşıdığını açıklamaya yarayabilir. Bu ulusal tercih, hem nesnel bir kurum; hem de ulusa mensup bütün bireylerin, devlet ile olan kendi bağımlılık ve talep ilişkilerinin özgül karakterini algılayış tarzlarını süzen bir hayaldir. Bundan tümüyle kaçınmak hiçbirimizin elinde değildir; çünkü bu, kendini devlete bağımlılıktan tümüyle kurtarabilmeyi gerektirir. Ve bizler, gerçek hayatta ne kadar az ayrıcalığımız varsa; çeşitli ayırımcılık biçimlerinin altında ne kadar çok eziliyorsak; devlet yönetiminin, eğitim sisteminin, siyaset çarkının, vb. işleyişinde ne ölçüde "vatandaş" değil "teba" muamelesi görüyorsak, bundan kaçınma şansımız da o kadar az olacaktır.

Aslında, ulusal ve sözde-ulusal "azınlıkları" (etnik, kültürel, mesleki) yaratan da, devletin ulus-devlet niteliğine bürünmüşlüğüdür. Eğer devletin adli ve siyasi müdahalesi olmasaydı, bunlar birer potansiyel olmaktan öteye geçemezdi. Azınlıklar, ancak yasalaştırıldıkları ve kontrol altına alındıkları andan itibaren, gerçekten azınlıktırlar. Aynı şekilde, yüz yılı aşkın bir süredir yurttaşlık ya da milliyet hakları ile (bireysel ya da kollektif) sosyal haklar arasında mümkün olan en sıkı ilişkiyi –hiçbir zaman tam ve mutlak olamasa bile– kuran da devlettir; ve devletin kendisi, bu süreç içinde bir "ulusal-sosyal devlet" haline gelmiştir. Bütün "ileri" devletler, özellikle de Avrupa devletleri, ister kapitalist ister sosyalist olsunlar, birer ulusal-sosyal devlettir. Bu mekanizmanın merkezinde, devletin aile politikası vardır– bu da, sözkonusu aile politikasını, ırkçı ve yabancı düşmanı imajlar silsilesinin son derece hassas bir boyutu haline getirmektedir. Son olarak, *güvensizliğe dayalı bir güvenlik aygıtı* diyebileceğimiz bir şeyi; yani, nüfusun bir kesimini ko-

rurken başka bir kesimin karşılaştığı riskleri arttıran, bu arada iki "grup" ya da "nüfus" arasındaki ayırım çizgisinin nereden geçtiğini de hiçbir zaman tam olarak saptaması mümkün olmayan bir yönetim, polis ve adalet mekanizmasını, olanca çelişkileriyle birlikte geliştiren de gene devlettir [6]. Örneğin çağdaş devlet, yabancı emek gücünün "gizli" dolaşımına kapılarını açmakta ve aynı zamanda bu dolaşımı baskı altına almakta, koğuşturmaktadır. Böylece kendisini hem aşırı güçlü, hem de güçsüz bir cihaz gibi göstermektedir– bu ise, bireylerde derin güvensizlik sarsıntılarına yol açan bir imajdır.

Bu koşullarda, Avrupa'da ırkçılığın ne yönde gelişeceği açısından hayati önemde olduğunu sandığım ve üzerinde düşünmeye devam etmemiz gerektiğine inandığım sorun, şudur : *Bugün Avrupa'da devlet nedir ?* Bu soruyu nasıl formüle ettiğimin önemini vurgulamak isterim: Bugünün "Avrupa devleti"nin ne olduğu değildir, burada sorulan; zira öyle bir sorunun muhtemelen tek anlamı ve cevabı olamayacaktır. İstenen şey, daha çok, devlet kurumunun tarihsel *biçimlerinin* evrimini incelemek açısından çok uzun vadeli bir perspektifi yakalamak ve bu perspektif içinde, karmaşıklığını biraz önce gördüğümüz *Avrupa mekânında* devletin nereye, ne olmaya yöneldiğini, nasıl davrandığını ve hangi işlevleri yerine getirdiğini sormaktır (söz konusu mekanın bir "toprak parçası"na ya da "yüzölçümü"ne indirgenemiyeceğini, daha önce görmüştük).

Kuşkusuz böyle bir sorun birden fazla boyutu içerir ve basit terimlerle ortaya konamaz. Örneğin, henüz açık bir cevabı olmayan bilmecelerden biri, eski "sosyalist" devletlerin yerini ergeç alacak olan devlet biçimlerinin ne olacağı ve bunların Avrupa'nın bütününde siyasetin konumu üzerinde ne gibi etkiler yaratacağıdır. Her şeye rağmen, "Bugün Avrupa'da devlet nedir ?" sorusundan kaçamayız. En azından ben, bu sorunun, ırkçılığı inceleme ve muhtemel gelişme çizgisini öngörme projemizin anahtarı olduğuna inanıyorum.

Avrupa'da Devletin Belirsizlikleri

Burada da ilk karşımıza çıkan, olumsuz bir saptama oluyor. Bugün Avrupa'da devlet *ne ulusal, ne de uluslarüstüdür*; dahası, bu belirsizlik zamanla azalmayacak, aksine daha da derinleşecek gibi gözüküyor. Pratikte, bunun ekonomik-mali ve sosyal ya da adli alanda taşıdığı önem, şudur "Ulusal devletler" kertesi ile "Topluluk kurumları" kertesi arasındaki yetki dağılımında sürekli bir fazlalık, kurumlar arasında bir rekabet ortaya çıkıyor. Ama mevcut gerçekliği asıl biçimlendiren şey, devletin çözülmesine ve yetersiz kalmasına –güç, sorumluluk ve kamusal nitelikler bakımından bir yetersizliğe– doğru bir gidiştir. Avrupa'da "devlet", iktidarı merkezileştirici bir kurum, politika saptama sorumluluğunun verilebildiği bir kurum, toplumsal çıkarlar ile toplumsal güçler arasında (terimin her iki anlamında da) bir "kamu" arabuluculuğu yapan bir kurum olarak, yokolmaya doğru gidiyor. Bunu başka türlü ifade edersek, kamu kurumlarının çoğalması ve üstüste binmesi kisvesi altında, aslında devletin yeni bir çeşit "özelleştirilmesi" dönemine girmiş bulunuyoruz.

Muhtemelen böyle bir kisvenin oluşmasının sebebi, heterojen nedenlerden kaynaklanan, ama temelde *bir piyasanın devlet kurumu* olarak, pratikte bir çeşit "liberal" ütopya olarak kavramlaştırılan böyle bir devlet için, hiçbir hazır modelin, hiçbir tarihsel örneğin mevcut olmamasıdır. Karşıt ucundaki komünist ütopya gibi bu liberal ütopya da, gerçek dünyada önemli etkiler doğurmuştur ve doğurmaya devam edecektir. Ama bugün bu tür bir devlet, mutlak surette "serbest" bir piyasanın artık mümkün olmadığı bir çağda kendini gerçekleştirmeye çalışıyor. Her dönemde her piyasa, ekonomik olduğu kadar *toplumsal* bir örgütlenmeyi ifade eder; ve bugün herhangi bir piyasa, kaçınılmaz olarak, çokuluslu boyutlardaki özel ve kamusal korporasyonlar arasındaki güç ilişkileriyle örülmektedir. An-

cak Avrupa'nın inşası süreci hakkında insanın ilk gözüne çarpan şey, göstermelik birkaç nutuk dışında, inşa edilmekte olan yapının *gerçek bir sosyal boyutunun olmamasıdır*. Ne piyasa güçleri ne de hükümetler, Avrupa devletinin sosyal bir devlet (uluslarüstü bir sosyal devlet, demek geliyor içimden) olmasını istemiyorlar. Ve bazı temel tarihi nedenlerle işçi hareketi de, olayların akışını etkileyebilecek durumda olduğu bir dönemde böyle bir devleti dayatamamış, hatta gerçek anlamıyla düşleyememiştir bile. Ama tam da bugün, sosyal haklar ile kamusal haklar arasındaki –ya da eğer istiyorsanız, "sosyal yurttaşlık" ile "siyasal yurttaşlık" arasındaki– sınırı çizmek artık mümkün olmadığından, vardığımız nihai sonuç, *kanunla yönetilen bir "Avrupa" devletinin olmadığıdır*. Şu halde, Hegel'in ünlü sözünü apartarak[7] şöyle riskli bir şey söyleyeceğim *Es gibt keinen (Rechts)staat in Europa* [Avrupa'da (Hukuk) devleti kalmadı - ç.n.].

Bunun sonucu ise, bu kongrede bizi ilgilendiren problem de dahil olmak üzere etrafımızda binbir tezahürünü gördüğümüz gibi, gerçek bir devlet olmadan devletçiliğin hüküm sürmesi oluyor. Eğer devletçilikten anladığımız, yönetim/baskı uygulamaları ile her ulusun ya da her ulusun hakim sınıflarının özel çıkarlarının şarta bağlı biçimde gözetilişinin bir bileşimi ise, işte, aslında devletin yerini alan ama devletin çoğaldığı görüntüsünü veren olay, tam da budur. Ortalığı istila eden güç, bir boşluğun gücüdür. Birçok bakımdan bu, geçmişte Üçüncü Dünya'da görmeye ve ekonomik-kültürel "azgelişmişlik" ile ilişkilendirmeye alıştığımız bir durumdur. Dolayısıyla kollektif bir *kimlik paniği* duygusunun doğması ve sürmesi için gerekli bütün şartlar, mevcuttur. Çünkü bireyler, özellikle de en yoksullar ve iktidardan en uzak olanlar, devletten korkarlar ama, devletin ortadan kaybolması ve çözülmesinden daha da çok korkarlar – bunu asla anlayamamak, Anarşist ve Marksist geleneklere çok pahalıya malolmuştur.

Bütün bunlardan ırkçılığın analizi için ne gibi sonuçlar çıkardığım ve pratik olarak ırkçılığa karşı ne yapabileceğimizi düşündüğüm sorulacak, doğal olarak. Aşağıdaki öneriler hiçbir orijinallik iddiası taşımıyor. Bütün amaçları, soruna kararlı bir siyasal yaklaşımın temellerini atmak; yani, ırkçılık karşıtı faaliyetin amaç ve araçlarını, sadece ahlakın, ideolojinin ve sosyal yardım politikalarının olmazsa olmaz zemininde değil, öncelikle siyaset zemininde de belirlemek. Bunu yaparken bir düşüncem de, bir kısır döngü ile değil, karşılıklı bir ilişki ile yüzyüze bulunduğumuzdur. Bugün ırkçılık karşıtlığının Avrupa mekanı içinde, ama ister istemez bu alanın dışına da taşan, çokuluslu bir hareket olarak gelişmesi, hiç kuşkusuz, demokratik siyasal mücadelenin yeniden canlanışı için gerekli perspektiflerin bir bölümünü oluşturuyor.

Şu an için, birleşik bir ırkçı siyasal hareket ya da neo-faşizm, sadece Fransa'da önem kazanmış durumda; ve böyle bir hareketin Avrupa çapında gelişmesi, hatta birleşmesinin neden çok zor olduğunu da görebiliyoruz hemen Önce çeşitli milliyetçilikler arasındaki, ikinci olarak da aşırı dinci akımlar arasındaki çelişkileri bir çırpıda çözüp atamaz da ondan. Gene de *ırkçı siyaset*, bugün Avrupa'da bir eğilim olarak mevcut. Ama *ırkçılık karşıtı bir siyaset* mevcut mu ? Cevap, bu yolda sadece bazı çabaların olduğudur. Ve şimdi şunu belirtmek ihtiyacını duyuyorum ki, ırkçılık karşıtı fikir akımları, ancak çabalarını Avrupa çapında ve düzeyinde örgütleyip koordine etmeleri halinde, gerçekten *politik* olabilirler. Bunun ise gerçekleştirilmesi hayli zor bir koşulu, ayırımcılığa maruz kalan "azınlık"ların kendilerinin, *birinci olarak* ortak bir dil ve ortak amaçlar bulmayı ve kendi faaliyetlerini koordine etmeyi başarmalarıdır.

Yukarıda, başkalarının da işaret ettiği bir noktayı hatırlatmıştım Bugün Avrupa'da "yerli" ve "yabancı" nüfuslar arasına, ne yaşam koşulları ve kültürleri, hatta ne de hakları açısından kesin bir ayırım çizgisi çekebilmek olanaksızdır. (Ulusal yasaların

önemli bir bölümü ve hatta bizzat Topluluk yasaları, yabancı işçilerin ve ailelerinin "Topluluk" işçileriyle aynı "temel sosyal haklar"a sahip olduğunu kabul etmek zorunda kalmış bulunuyor.) Bu noktayı belirtirken, bunun, popüler ırkçılığın ya da sınıf ırkçılığının, özellikle de işçi sınıfı içindeki ırkçılığın odaklaştığı noktalardan biri olduğunu da kaydetmiş oluyorum. Hem azınlıklar, hem de genelde demokrasi için asıl tehlike, işte budur. Ama –ihtiyatlı olalım– siyasal sınıf hareketlerinin yeniden biçimlendirilebileceğini düşündüren de budur. Klasik işçi hareketinin odak noktası, üretimdi; enternasyonalizm ise buna eşlik eden bir tarihsel koşul ve giderek etkisizleşen bir ufuktu. Gelecekteki bir anti-kapitalist halk hareketi, muhtemelen sadece üretimde değil, örneğin eğitim ve yaşam koşulları da dahil olmak üzere çok sayıda toplumsal pratikte acısı ortaklaşa çekilen eşitsizlikleri temel alacaktır. Ve böyle bir hareketin vazgeçilmez önkoşulu, geleceğin Avrupa'sında enternasyonalizmden çok daha fazla bir şeyin etkin bir ırkçılık karşıtı hareketin varlığı olacaktır.

Yurttaşlık ve Halk Egemenliği

Ancak ırkçılık karşıtı hareket, *Avrupa'da yurttaşlık* sorununu –ki, son derece basit olarak, Avrupa'da devlet sorununun diğer yüzüdür– bütün boyutlarıyla gündemde getirmeden, yankı bulamaz. Bir kere daha, *Avrupa'da* yurttaşlık, diyorum; amacım, "Avrupa yurttaşlığı" ya da "Avrupalıların yurttaşlığı" düşüncesinin belirsizliklerinden kaçınmak olduğu için. Avrupa'da yurttaşlığın sırf ulusal yurttaşlıkların "toplamı" olarak tanımlanması, böyle belirsizliklere yol açar– ama böyle bir toplama işlemi fiilen olanaksız zaten.

Avrupa mekanındaki ayırımcı yapının ya da başta tartıştığım etnik-sosyal bileşkenin siyasal yönü, resmi sınırlardan bağımsız olarak bazı bireylerin fiilen yurttaş diğerlerinin ise Avrupa mekânında ikamet eden tebalar olmasıdır. Ancak birinciler varolmayan bir devletin yurttaşlarıyken, ikincilerin (örgütlü şiddet hariç hiçbir yolla) pratikte tamamen hak yoksunu bir konumda tutulmaları olanaksızdır. Avrupa'da *halkın ne olduğunu bilmek*, yani "demokratik" bir sosyal yaşantının mekânı ve modeli olmak iddiasındaki Avrupa'da, halk egemenliğinin nasıl anlaşıldığını ve örgütlendiğini bilmek konusunda önemli bir dürtü duyulmadıkça, bu durum olanca istikrarsızlığına karşın sürüp gidecektir. "Biz bir halkız" (*Wir sind ein Volk*) ya da "Biz halklarız" formülünden, *"Wir sind das Volk"* (Biz halkız) formülüne ya da daha çok *"Was ist das, 'das Volk' in Europa ?"* [Avrupa'da şu halk denen şey nedir ? - ç.n.] sorusuna dönmek zorundayız.

Ancak bu soru, kendi ögeleri arasında yer alan başka birçok soruyu da beraberinde getirir Evrensel bir oy hakkı sorunu – sadece laf olsun diye değil, herkesin politika yapma hakkının, dolayısıyla da devlet örgütleri ve ekonomik politikaları üzerindeki demokratik denetimde söz sahibi olma hakkının simgesi olarak, evrensel bir oy hakkı; Avrupa kamuoyunun oluşmasına gerçekten katkı yapmış olan farklı tarihsel nüfus kümeleri arasında kültürel eşitlik sorunu; daha önce de sözünü ettiğim, eşit sosyal ve medeni haklar sorunu. Son olarak da, yerel (esas olarak kentsel) yurttaşlık ile, uluslararası ya da çokuluslu yurttaşlık arasındaki eklemlenme sorunu geliyor. Ulusal yurttaşlık modelini ya da ulusal-sosyal devlet modelini Avrupa kertesine teşmil etmek mümkün olmadığına göre, ulusun her iki yanındaki sivil toplum ilişkilerini güçlendirmek için başka siyasal yollar ve hukuki formüller aranmalıdır.

Teorinin ve çağdaş yaşam sorunlarının dolambaçlı yollarında böylesine uzun bir gezinti yaparken tek amacım, bu farklı ihtiyaçların birbirinden ayrılmazlığını tekrar vurgulamaktı. Her devlet demokratik olmayabilir; ama varolmayan bir devlet, tanım gereği demokratlaştırılamaz da.

(Eylül 1990)

Notlar

*) Bu çalışma ilk olarak 27-30 Eylül 1990 tarihinde Hamburg'da yapılan "Göçler ve Irkçılık" Kongresi'ne sunulmuştur. [Üst-başlık, "Avrupa'da devlet diye birşey yok" anlamına geliyor -ç.n.]

1) *İçsel*, kendi kendine atıf yapan bir "Avrupalılar" tanımı sorununun ancak son zamanlarda ortaya çıktığını geçerken belirtmeliyiz. Yirminci yüzyılın ortasına kadar bu deyimi esas olarak dünyanın başka yerlerindeki sömürgeleştirilmiş bölgelerde yaşayan sömürgeci, kolonizatör gruplar ifade ediyordu.

2) Doğal olarak, Güney'deki yeni alt-emperyalizmler ile Kuzey'deki emperyalizmlerin bunalımı arasındaki "bağ"da kilit bir unsur, ikincisinin ekonomisi ve politikasında silah üretimi ve ihracatının ağırlığıdır.

3) Sadece Avrupa'daki Müslüman nüfus değil, "Arap" dünyasındaki Avrupalı ya da Avrupalılaştırılmış cepler de bu bakımdan önemlidir (İsrail, Fransız sömürgelerinden filizlenmiş çeşitli çok-dilli ve çok-kültürlü toplumlar, vb). Ayrıca, Kuveyt ile Merkezi Londra'nın organik olarak birleşmiş mali güçlerinin simgelediği bir çıkarlar çakışması da söz konusudur.

4) Bu ilişkinin "eklenti" [supplement] ya da "fazlalık" [excess] mantığına göre işlediğini başka yerlerde de göstermeye çalıştım. Bk. I. Wallerstein ve E. Balibar, *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities (Irk, Ulus, Sınıf: Muğlak Kimlikler)* Londra 1991, "Irkçılık ve Milliyetçilik" bölümü.

5) Bu durumdaki yeniliği ve paradoksu kavrayabilmek için okuyucu, Benedict Anderson'un *Imagined Communities* (Londra, 1983) adlı yapıtına tekrar bir göz atmak isteyebilir. Anderson'un analizinde [ulusal] topluluk "hayal edilmiş" ya da "hayali"dir, çünkü topluluğu meydana getiren bireyler çoğu kez karşılaşmaz ya da birbirlerini "görmezler" Ama bugünkü dünyada "aynı milliyetten olanlar" yine de birbirlerini bu anlamda görmezlerken, "aynı milliyetten olmayanları" televizyonda görüyor ya da onlarla sokakta karşılaşabiliyorlar. Bu, bütün milliyetler için geçerli.

6) Hitler'in kurduğu biçimiyle ırkçı devletin fantezisi, üstün ırkın bireylerinin daima tam bir güvenlik içinde,aşağı ırkın bireylerinin ise daima güvensizlik içinde olduklarını hissetmeleriydi. Ama bu mekanizma aslında ters yönde işler: Devletin kendisi yüzünden güvensizlik içinde olanlar, kendilerini gerçekten "başka bir ırkın" mensubu olarak algılamaya ve öyle algılanmaya başlarlar.

7) Hegel'in 1799/1800'den kalma elyazması *Die Verfassung Deutschlands*'daki şu cümle: "Deutschland ist kein Staat mehr" [Almanya artık devlet değil-ç.n.]

Etienne Balibar

PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ ÜZERİNE

Pencere Yayınları
Salkımsöğüt Sok. 2/4 Cağaloğlu–İstanbul
Tel: 513 27 17